

Grote RATELAAR

juli - september 2021

We kijken vooruit.....

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

ivn natuur
educatie

Activiteiten juli - september

Onderstaande activiteiten onder voorbehoud i.v.m. coronamaatregelen, check doorgang bij de coördinatoren. Of kijk op de website van IVN of KNNV voor het meest actuele overzicht.

JULI

Vrijdag*	02	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Woensdag**	07	KNNV	Plantenwerkgroep	Inventarisatie
Zaterdag	10	IVN	Publieksexcursie	Wandel-/kanotocht Langbroek, Wijk, Cothen
Zaterdag	10	IVN-KNNV	Insectenwerkgroep	Leersumse Veld
Vrijdag	16	KNNV	Vogelwerkgroep	Avondexcursie
Zondag	18	KNNV	Plantenwerkgroep	Utrecht

AUGUSTUS

Zaterdag	14	IVN-KNNV	Insectenwerkgroep	Palmerswaard
Zondag	15	IVN	Publieksexcursie	Wandeling Heidestein/Bornia
Zaterdag	21	KNNV	Plantenwerkgroep	Kampina
Zaterdag	28	IVN	Publieksexcursie	Fietstocht geologie Kromme Rijngebied

SEPTEMBER

Woensdag	01	KNNV	Midweekgroep	Leersumse Veld
Zaterdag	11	IVN-KNNV	Insectenwerkgroep	Nader te bepalen
Zaterdag***	11	KNNV	Vogelwerkgroep	Trekvogels tellen Treekerpunt
Zaterdag	11	IVN	Publieksexcursie	Eten uit de natuur, Valkenheide
Woensdag	15	KNNV	Midweekgroep	Maarnse zandafgraving
Zaterdag	18	KNNV	Plantenwerkgroep	Wamelsche uiterwaarden
Woensdag	29	KNNV	Midweekgroep	Weerdesteyn en Hindersteyn

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

** De plantenwerkgroep inventariseert elke woensdagavond kilometerhokken of andere bestemmingen

*** De vogelwerkgroep telt elke zaterdagochtend trekvogels tot en met 13 november

Korstmossen bekijken

Foto: Willem Mes Photography

Grote RATELAAR

Vitale jeneverbesstruik

Foto: Jan Katsman

Van de redactie

We zijn nog niet helemaal af van de perikelen rondom corona, maar het wordt hier en daar toch wel wat gezelliger. We mogen thuis weer een gast meer ontvangen en een terrasje is ook weer mogelijk. We zien ook weer excursies in de planning staan en als dat toch wel wat frisse en natte weer van april en mei ons dan verlaten heeft is het buiten weer aangenaam verpozen.

Overigens zijn de lage temperatuur en het vocht voor de natuur totaal geen ramp: als we de berichten mogen geloven is de grondwaterstand weer op peil en dat is heel wat waard. De planten gedijen beter en daar profiteren weer heel wat insecten en vervolgens vogels van.

In dit nummer kunnen jullie lezen dat de padden veilig zijn overgezet en dat de kevers ook weer lekker hun gang gaan. Een aantal van onze leden heeft zich verdiept in poppenwiegjes die door boktorren worden gemaakt. We worden ook weer even bijgepraat over de leefwijze van roofvogels en uilen. En ook niet onbelangrijk: de IVN-afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn bestaat dit jaar 40 jaar! Dat werd een beetje gevierd met een jubileumwandeling rond Blikkenburg. Het echte feestje komt volgend jaar. Tot slot vinden jullie een update over de voortgang van de Natuurgidsenopleiding. Kortom: weer veel lezenswaardigs in dit nummer!

Veel leesplezier met dit zomernummer!
De redactie

Inhoud (selectie)

- 4 Gebandeerde kevers
- 10 Ribbelboktorren en poppenwiegjes
- 14 Deskundig op stap
- 15 Goudveilpracht
- 16 Roofvogels en uilen
- 19 Bomen ABC
- 20 Vogels tellen voor SOVON
- 24 Veilig oversteken
- 26 Vogelexcursie
Natuurgidsenopleiding IVN
- 28 40 jaar IVN Afdeling
Heuvelrug en Kromme Rijn
- 30 Mossen op Heidestein

Colofon

Dit is een gezamenlijke uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn

<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman,
Marijke Warmerdam, Irene van Oosterhout, Boris Lemereis

Kopij volgend nummer vóór
15 september 2021 naar:
pr@ivnhkr.nl (IVN)
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV)

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen.

Drukker: Editoo B.V., Arnhem

Foto's omslag: koninginnenpage (Natuur fotografie Heuvelrug IVN-KNNV) en tapuit (Jan Katsman)

Drie gebandeerde kevers

TEKST EN FOTO'S: ERIK GRUYS

Volwassen kevers met een bandenpatroon

De meikever heeft een schild met lengte-ribbels, de coloradokever anders-gekleurde lengtestrepen en de gedeukte gouden tor heeft lichter gekleurde dwarsbandjes. Er zijn echter nog een paar kevers met een gebandeerd schild, zoals o.a. de nu te bespreken penseelkever, een doodgraver en een zandloopkeversoort. Daarenboven kan men een dergelijk patroon bij veel meer keversoorten zien, zoals bij o.a. de mierkever, bijenwolf, langsprietkevers, smalboktorren, bladhaantjes en dennensnuiters. Biologisch zou een dergelijk patroon een voordeel moeten kunnen opleveren. Men denkt aan mimicry (nabootsing) van wespen, wat gunstig zou zijn voor mogelijke predatoren.

De penseelkever is net als de meeste andere kevers een herbivoor, doodgravers en zandloopkevers echter zijn carnivoren.

Penseelkever

De penseelkever (*Trichius fasciatus*)

Dit is een insect uit de familie bladsprietkevers waarvan de larven zich bevinden in dood hout. De kevers zijn ongeveer 9 – 12 mm groot en hebben een behaard lichaam. De dekschilden zijn geel met in het midden drie onderbroken, zwarte dwarsstrepen. Er zouden veel variëteiten in de tekening van de dekschilden voorkomen, onder andere geheel zwarte exemplaren. Men kent in Duitsland drie ondersoorten; in Nederland twee, namelijk behalve *T. fasciatus* ook *T. zonatus*, waarbij de bovenste zwarte dwarsstrepen één band vormen.

Door de kleur en tekening lijkt de penseelkever op een bij of wesp. In combinatie met de beharing van het borststuk worden potentiële predatoren misleid. De beharing zorgt ook voor de overdracht van stuifmeel, waardoor deze kever een rol speelt in de bestuiving van bloemen. De penseelkever komt voor op open bosplekken in bergachtige streken, maar ook in Oost-, Midden- en Zuid-Nederland en in België. Plaatselijk is deze keversoort niet zeldzaam. De penseelkever eet de zachtere delen van planten, bij voorkeur witte bloemen o.a. van schermbloemigen. Ook van andere planten wordt aan de bloemen gegeten, zoals van meidoorn, margriet en liguster.

De doodgraver

Doodgravers (*Nicrophorus*-soorten) vormen een geslacht binnen de familie aaskevers. De soorten binnen dit geslacht kennen een bijzondere vorm van broedzorg (zie verderop in dit overzichtje).

Het zijn vrij grote, 10–35 mm lange kevers. Ze zijn glanzend zwart met soms een helder oranje tekening op de rug. De buik kan vrij uitgebreid behaard zijn, wat ook aan de rugkant tot de mogelijkheden behoort. Ze hebben een grote kop met grote ogen. Het halsschild heeft een aantal bobbels en een platte rand. De dekschilden bedekken het achterlijf niet geheel, er blijven 3 achterlijfssegmenten onbedekt.

De kevers zouden kunnen tsjirpen door kammen op de dekschild-achterrands en een dubbele rij getande ribbels op de 5e tergiet (rugplaat) tegen elkaar te wrijven. De antennes zijn kort en hebben een knots die uit vier geledingen bestaat. Mannetjes hebben duidelijk bredere voortarsen dan de vrouwtjes (Wikipedia).

De doodgraverkevers zijn carnivoor en eten voornamelijk maden van vliegen, die men aantreft op aas, dat ook zelf kan dienen als voedingsbron voor de kever. Voor de larven wordt met name juist dat aas gebruikt. Bij het vinden van een klein kadaver (muis, vogeltje) wordt de bodem beoordeeld en het lijkje zo nodig verplaatst en ingegraven door de aarde eronder weg te duwen. Komt er een tweede kever op het aas af dan wordt er samengewerkt, als het er een van het andere geslacht is, anders wordt er gevochten. Het aas wordt ook verdedigd tegenover andere soorten kevers.

De doodgraver kent een bijzondere broedzorg. De eigenlijke paring vindt ondergronds plaats. Hierna wordt een opening in het aas gemaakt waar verteringssappen in worden opgegeven. Eitjes worden in een gang afgezet die van de aasbal wegl loopt. Het vrouwtje blijft bij de eitjes tot ze uitkomen en lokt de larven door te tsjirpen. Daarop worden de larven door de vrouwelijke kever gevoerd. De verpopping van de larven vindt reeds na zeven dagen plaats. Ze groeien dus zeer snel, want het is geen kleine kever.

De wetenschappelijke naam van deze kevers verwijst naar het Griekse nekrophoros (lijkdrager). Volgens bericht

Krompootdoodgraver met opgeheven dekschilden en daaronder zichtbare vleugels, klaar om weg te vliegen.

onder Wikipedia schreef de naamgever van het geslacht, Johann Christian Fabricius, in de protoloog (= eerste publicatie van de wetenschappelijke naam) in 1775 herhaaldelijk *Nicrophorus*, met een "i" in plaats van de verwachte "e". Doordat hij dat meermaals deed, kon het niet als een zetfout worden afgedaan. Carl Peter Thunberg "verbeterte" de naam in 1789 in *Necrophorus*. Hoewel ook Fabricius later de naam van het geslacht wel als *Necrophorus* spelde, is volgens de nomenclatuurregels de spelling in de protoloog maatgevend en daarom is *Nicrophorus* de correcte naam. In de literatuur komt het ongeldige *Necrophorus* echter ook vaak voor.

Er zijn in Nederland acht soorten doodgravers gevonden, waarvan er echter vijf zeldzaam zijn of zelfs als in Nederland uitgestorven moeten worden beschouwd. Het meest kans heeft men op:

1. *Nicrophorus vespillo*, de krompootdoodgraver (algemeen). Deze heeft oranje antenne-uiteinden, een oranje achtervlek die tot aan de middennaad doorloopt, en sterk naar binnen gebogen achtertibiae.
2. *Nicrophorus humator* (algemeen). Zelfde lichaamsbouw maar geheel zwart, met uitzondering van oranje antenneknotsen.
3. *Nicrophorus vespilloides* (tamelijk algemeen), de gewone doodgraver. Herkenbaar aan de geheel zwarte antennen en de niet tot aan de dekschildnaad doorlopende achterste oranje vlek.

Op doodgravers kan men vrij regelmatig mijten tegenkomen. Dit betreft liftende diertjes die op zoek zijn naar kadavers om zich voort te planten. De mijtlarven consumeren op de kadavers vliegeneieren en maden en zijn dus potentiële voedselconcurrenten van de keverlarven.

Zandloopkevers

De laatste thans te bespreken gebandeerde kever is de Basterd zandloopkever (*Cicindela hybrida*), een ongenadige rover, waarvan ook de larven met grote kaken vergelijkbaar met de mierenleeuw, vanuit een tunnel in

het zand, levende prooien vangen en verorberen. Het is een dier dat men in een zandige omgeving, bijvoorbeeld op de heide kan zien rondrennen: op zoek naar eten.

Zandloopkevers (*Cicindelinae*), ook wel zandkevers of zandroofkevers genoemd, zijn een groep van kevers die als onderfamilie in de familie van de loopkevers (*Carabidae*) worden geplaatst. Het zijn kevers, die als groep verschillende kleuren kunnen hebben, bijvoorbeeld donkergrijs of groen, (en buiten ons land, blauw en rood). Ze komen met een groot aantal soorten over vrijwel de gehele wereld voor. De meeste hiervan hebben lange, sprieterige poten waarmee ze snel kunnen rennen en grote ogen waarmee ze goed kunnen zien. Ook het voor insecten zeer actieve gedrag, waarbij de kever zich snellopend dan wel vliegend voortbeweegt, is karakteristiek voor de zandloopkevers. De kaken zijn in de regel erg groot, sikkelvormig en aan de binnenzijde getand, die dikwijls opvallen door een lichtere kleur. In België en Nederland zijn vijf soorten zandloopkevers bekend: de basterd-, groene-, strand-, bos- en Duitse (ook een groene) zandloopkever.

Basterdzandloopkever

Vrijwel alle zandloopkevers hebben een enigszins langwerpig lichaamsvorm maar verder een typisch keverachtige bouw. Het halsschild is bij de zandloopkevers altijd smaller dan de breedte van de dekschilden. Onder de dekschilden zijn de achtervleugels gelegen, dit zijn de vleugels waarmee gevlogen wordt. De vleugeladerstructuur kan verschillen tussen soorten waardoor ze te onderscheiden zijn. Als de kever niet vliegt worden de achtervleugels onder de voorvleugels gevouwen, het oppervlak van de achtervleugels is echter veel groter dan dat van de voorvleugels waardoor ze drie keer gevouwen moeten worden.

Net als alle andere insecten hebben zandloopkevers drie paar poten. Door de sterk verlengde tarsi (= laatste segmenten van een poot of palp) hiervan heeft de kever lange poten en kan hij ook bijzonder snel rennen. De kop

draagt grote, bolvormige ogen, waardoor de kop breder is dan het halsschild. De kevers hebben twee antennes die korter zijn dan het lichaam. De antennes zijn draadvormig en hebben geen verdikkingen. De uiteinden er van zijn naar beneden gebogen. Aan de voorzijde van de kop zijn bovendien grote kaken aanwezig.

De zandloopkevers zijn vaak in één oogopslag te herkennen aan de kleur in combinatie met de vlekken en de lichaamsvorm. De grote ogen en middellange antennes zijn kenmerkend voor de meeste soorten. Ze vormen een van de weinige insectengroepen die een sterk variabele tekening op de dekschilden kunnen hebben, die per individu kan verschillen. Deze vlekken zijn echter kenmerkend voor de species, omdat ze steeds een bepaald patroon volgen. Vaak zijn de vlekken S-vormig gekromd. Op de dekschilden hebben de diertjes bovendien vaak nog rijen putjes, richeltjes of groefjes, die per soort kunnen verschillen.

De larve is wormachtig en heeft drie paar kleine pootjes aan de voorzijde van het lichaam, het uiterlijk wordt gekenmerkt door een zeer grote kop. Het lichaam van de larve is voorzien van lange, dikke en borstelachtige haren maar van een dichte beharing is geen sprake. Met deze haren kan het diertje zich vastzetten in zijn hol, wat van pas komt als het een grote prooi gegrepen heeft. Deze wordt het hol ingetrokken en daar geconsumeerd, waarna de resten naar buiten worden gewerkt.

De zandloopkevers zijn actieve diertjes die tamelijk goed opvallen, behalve als ze stilzitten. Het zijn levendige, snel rennende kevers die bij benadering snel opvliegen en dan een paar meter verderop weer neerstrijken. Ze zijn erg schuw en laten zich niet gemakkelijk vangen. Sommige soorten rennen liever snel weg dan dat ze vliegen.

Een laatste kenmerkende eigenschap van zandloopkevers is dat ze alleen actief zijn bij zonnig weer. Zodra het bewolkt wordt trekken de dieren zich terug in een schuilplaats of een zelf gegraven holletje. De volwassen exemplaren schuilen 's nachts in spleten, onder stenen of door een tunneltje te graven.

(Gedeukte) gouden tor op meidoorn

Foto: Sylvia van Leeuwen

Wandeling Heidestein en Bornia

Welkom op een van de pareltjes van het Utrechts Landschap, wij gaan een mooie natuur en cultuurwandeling maken. Heidestein heeft een mooie geschiedenis en leuke verrassingen. Een kudde Drentse heideschape zorgt ervoor dat het een gevarieerd heidelandschap blijft. Het gebied bestaat tegenwoordig uit naald- en gemengde bossen met heidevelden, stuifzanden en waterpartijen. Het Utrechts Landschap zet zich sinds 1999 actief in om de natuur op de Heuvelrug weer met elkaar te verbinden onder het motto Heel de Heuvelrug.

Foto: Geert Kuitenbrouwer

Om de heidevelden van het gebied met elkaar in verbinding te brengen werd in de winter van 2007 op Heidestein en Bornia 15 hectare bos gekapt. Doel hiervan is om de jeneverbes weer terug te krijgen en wie weet zelfs de nachtzwaluw, een mysterieuze schemervogel, die je meer hoort dan ziet. Tijdens de wandeling hebben aandacht voor meerdere heidesoorten en andere planten. En we hopen natuurlijk op bijzondere vogels die we kunnen horen en misschien zelfs zien!

We vertrouwen erop dat het een weer een echte IVN-wandeling wordt, maar houd de website in de gaten voor de actualiteit.

Publiekswandeling: zon 15 aug 2021, 10.00–12.00u
Gidsen: Joke van Ginkel, Dick Vlot en Geert Kuitenbrouwer

Maximaal aantal deelnemers: 20
Aanmelden (verplicht!): bij Geert Kuitenbrouwer, g.kuitenbrouwer@gmail.com
Startplaats: Kerkeboschlaan richting Hoogkanje
Eindplaats: in een stuk bos, voormalig Prinses Margrietlaan in Zeist

Fietstocht: geologie Kromme Rijn gebied

Deze fietstocht stond voor afgelopen december gepland, maar kon toen helaas niet doorgaan. Nu gaan we er vanuit dat het wel lukt.

Het is weer eens iets anders, een leuke fietstocht via fietsknooppunten. We fietsen langs diverse aardkundige waarden in het Kromme Rijnlandschap. Een aardkundige waarde is een onderdeel van een landschap die iets vertelt over de natuurlijke ontstaanswijze van een gebied. De geologische geschiedenis is daarbij uiteraard de belangrijkste. Zo'n 150.000 jaar geleden is er een stuwwal gevormd in de één na laatste ijstijd. Hoe heette deze ook alweer?

Foto: Geert Kuitenbrouwer

Het toekennen van een waarde aan een aardkundig object blijft altijd een subjectieve zaak. Het boekje: 'aardkundige waarden in de provincie Utrecht' is onze leidraad. Fiets deze 40 km met ons mee en geniet van het landschap en meer.

Publieksfietstocht: zat 28 aug 2021, 10.00–15.00u
Bij slecht weer wordt uitgesteld naar zat 4 september
Gidsen: Geert Kuitenbrouwer en Pim Bredschneyder

Aanmelden (verplicht!): Geert Kuitenbrouwer,
g.kuitenbrouwer@gmail.com

Maximaal aantal deelnemers: 20

Startplaats: NS station Driebergen, zeisterkant

Kom eten uit de natuur, op Valkenheide

Driekleurig viooltje

Foto: Hermien Kijk in de Vegte

Wat heeft moeder natuur allemaal voor ons in petto om ons te voeden? Fruit als framboos en braam zijn bekend voor iedereen, maar er is veel meer! Ook vruchten als vlier en rozebottel kunnen we gebruiken. Maar wat te denken van bomen zoals de berk, es, eik en linde? En dan zijn er nog kruiden als brandnetel, paardenbloem, weegbree en sint-janskruid én de knollen en bollen waarvan de aardpeer, lathyrus (aardaker) en ui vaak ook nog een medicinale werking hebben.

Nieuwsgierig geworden? Kom naar Valkenheide en zoek mee naar ingrediënten voor het zetten van thee, het maken van een soep en een paar tapas-achtige hapjes.

Activiteit: zat 11 september, 13.00 – 16.00u
Gidsen: Folkert Nijboer en Bea Gaikhorst

Opgave (verplicht!): Folkert Nijboer,
nijboerkijkindevegte@online.nl

Startlocatie: parkeerterrein van de Sprong, Valkenheide.

IVN Routes App

Geen tijd voor een excursie?
Kijk eens op IVN Routes App, steeds meer afdelingen zijn er actief.

We hebben twee routes, aan meer wordt gewerkt. Zelf een idee? Laat het weten!

Kort verslag ALV KNNV 6 mei 2021

1. Opening en vaststelling agenda

De vergadering wordt door de voorzitter geopend. Tussen de agendapunten door zal een natuurquiz worden gehouden. De agenda wordt verder ongewijzigd vastgesteld.

2. Mededelingen

– Werkgroep Biodiversiteit Buitengebied Zeist e.o.: De werkgroep wil zich samen met de KNVB en andere (groene) partijen inzetten voor “Bijzonder Provinciaal Landschap” (BPL). Zij zijn een project gestart met als doel: binnen een half jaar onderzoeken wat de haalbaarheid is van het BPL. Bij de Gemeente Zeist wil men aandacht vragen voor de natuur en biodiversiteit en ervoor zorgen dat de energie transitie en klimaatdoelen niet ten koste gaan van de natuur. De KNNV Heuvelrug ondersteunt dit initiatief en wordt door dhr. Ensing vertegenwoordigd.

– Manifest Bouwen voor natuur: De ondertekenaars van het manifest willen de Rijksoverheid vragen aandacht te hebben voor natuurinclusief (ver)bouwen en dit in wet- en regelgeving vast te leggen. Het Landelijk Bureau van de KNNV heeft dit manifest mede ondertekend.

– Yvonne van Putten van het Landelijk Bureau vertrekt, belangstelling voor de vacature kan aan het Landelijk Bureau worden doorgegeven.

3. Verslag algemene ledenvergadering van 15-10-2020

Het verslag wordt zonder wijzigingen vastgesteld.

4. Balans en resultatenrekening 2020

De penningmeester geeft een korte toelichting. Er is een groot positief resultaat. Het beeld is vertekend doordat veel activiteiten in 2020 zijn afgezegd vanwege coronamaatregelen.

5. Kascommissie

a. Beoordeling van de kascommissie. De stukken zijn doorgenomen en gecontroleerd. De vragen, die er waren, zijn op een bevredigende wijze beantwoord. Het financieel jaarverslag is akkoord bevonden. Bij acclamatie werd het bestuur decharge verleend.

b. Benoeming nieuwe kascommissie: Dhr. Gruys zal voor het tweede jaar zitting nemen in de kascommissie. De leden zijn akkoord met het voorstel mw. Nijhuis te vervangen door dhr. Sanders. Mw. Nijhuis wordt bedankt voor haar inzet.

6. Verslagen activiteiten over 2020

Deze hebben reeds in de Grote Ratelaar gestaan. Mw. Groot geeft aan dat ze niet van elke werkgroep een verslag van de activiteiten in de Grote Ratelaar heeft teruggevonden. Voor het Landelijk Bestuur wordt jaarlijks een verkort jaarverslag gemaakt. Daarnaast is het aan de werkgroepcoördinatoren om een jaarverslag te maken.

De fotografiewerkgroep is sinds 2019 een gezamenlijke werkgroep van het IVN en de KNNV, maar er is geen coördinator vanuit de KNNV. Mogelijk kan mw. Groot dit gaan doen, wordt vervolgd.

7. Beleidsplan (activiteiten) 2021

Als gevolg van de Corona maatregelen zijn veel activiteiten nog niet opgestart. Sommige buiten activiteiten vinden wel plaats. Zodra het mogelijk is zullen er weer meer activiteiten georganiseerd worden. Het bestuur zal wel proberen 1 tot 2 Zoomlezingen per kwartaal te organiseren.

Dhr. Van Bussel geeft aan dat de lezingen, die hij namens de KNNV bij de Algemene Seniorenvereniging Zeist (ASZ) houdt, evenals het maandelijks Rondje Natuur sinds maart 2020 stilliggen. Ook het maandelijks praatje over natuur voor Slotstadradio is (tijdelijk) gestaakt. Wel heeft hij intussen een paar digitale lezingen voor ASZ gegeven.

8. Vaststelling begroting

Met het hervatten van activiteiten zullen de kosten weer gaan stijgen. Ook denkt het bestuur aan een “natuurfest” voor alle leden. De verwachting is dat de begroting volgend jaar daardoor een negatief resultaat zal geven.

9. A: Contributie niet verhogen

De contributie wordt niet verhoogd evenmin verlaagd. Een groot deel van de inkomsten wordt afgedragen aan het Landelijk Bestuur. De herstart van de activiteiten zal de kosten weer doen stijgen. Daarnaast zullen de inkomsten door allerlei oorzaken mogelijk verminderen en zullen we enkele financiële meevallers niet hebben.

B: Bestuurswisselingen: Statutair aftreden van de secretaris in 2022, vacature. Aankondiging aftreden van de voorzitter (herkiesbaar) en het bestuurslid (niet herkiesbaar). Gegadigden voor de vacatures kunnen zich bij het bestuur melden.

10. Afvaardiging Vertegenwoordigende Vergadering en Beleidsraad in 2021

Men is akkoord met Nico Bolle als afgevaardigde naar de Vertegenwoordigende Vergadering en de Beleidsraad in 2022.

11. Rondvraag en sluiting

Er zijn geen punten voor de rondvraag. De voorzitter sluit de vergadering.

Boerenzwaluwen: even opletten...

Foto: Jan Katsman

Van het KNNV-bestuur

TEKST EN FOTO'S: NICO BOLLE

De zomer staat voor de deur maar op dit moment heeft de lente nog niet echt los kunnen breken in het kille natte winderige weer van april en mei. Toch zijn er leuke waarnemingen te doen als je naar buiten gaat. Zo hebben we in onze tuin een voedselsilo staan waar op het plateau twee jonge mussen gevoed werden door hun moeder. De moeder pakte een korrel in haar snavel maakte die fijn en gaf het hapklaar verwerkt aan de kleintjes. Of op een weilandje waar pony's stonden streken kauwen op hun rug neer. Met hun snavel trokken ze de haren uit de rug van een pony en met een flinke verzameling aan haar vlogen ze heen om hun nest supergaaf te maken. De pony bleef onverstoorbaar onder deze activiteit en graasde rustig door. Laat je dus niet afschrikken door het weer en trek naar buiten om te genieten wat je zo al tegenkomt.

Begin mei is ook de Algemene Ledenvergadering gehouden via Zoom verzorgd door Kiki onze penningmeester. Er waren zo rond de 20 deelnemers aan de vergadering wat een verbetering is vergeleken met onze eerste ALV van oktober. Het begint een beetje te wennen al dat schermcontact al is het te hopen dat het volgend jaar weer in een zaaltje gehouden kan worden met een lezing als begin. Tijdens deze ALV kwam ook naar voren dat volgend jaar, na twee termijnen van elk vijf jaar, Simone als secretaris zal gaan stoppen. Hulde voor al haar inzet en goede werk. Vind je het leuk om het secretariaat over te nemen in 2022, laat het ons weten. Simone kan je de ins en outs doorgeven van haar werk voor de vereniging. Hans van Schaik stopt ook volgend jaar als bestuurslid na zijn eerste termijn van vijf jaar uitgediend te hebben. Dank Hans voor de gezelligheid bij je thuis tijdens het vergaderen en je inzet als bestuurslid.

Bloedbij

Voor Hans zoeken we ook nog een lid die deze taak op zich wil nemen. Meer informatie kan je verkrijgen bij Hans zelf of bij mij over de inhoud van deze functie. Verder is het vermeldenswaard dat de contributie voor het tweede opvolgende jaar gelijk zal blijven.

Onze ontmoetingsplek van vóór corona, het Torenlaantheater, zal de komende tijd voorzien gaan worden van een geheel nieuw ventilatiesysteem. De geschatte kosten hiervoor liggen tussen de € 80.000 - € 90.000. Bijdragen zijn van harte welkom voor het bekostigen van deze aanpassing. Na de coronatijd willen we graag weer van de verbeterde huisvesting van dit theater gebruik maken.

Naast het wachten op het weer dat wat vriendelijker mag worden is het ook wachten totdat het coronavirus uitdooft en we elkaar weer als vanouds kunnen ontmoeten. Als het op korte termijn de heel goede kant opgaat willen we in het najaar een natuurfestijn organiseren. Mocht dit niet zo vlot verlopen dan zal dit festijn het volgend jaar op stapel staan.

De leden van de werkgroepen staan ook te popelen om met elkaar in het veld bezig te zijn. De insectenwerkgroep doet dit al met de nodige voorzichtigheid. We hopen dat de volgende Grote Ratelaar bol mag staan van de verslagen van de belevenissen van deze werkgroepen in het veld.

Wespbij, lastig op soort te determineren

Ribbelboktorren en poppenwiegjes

TEKST: JAN KATSMAN

Op 21 november 2020 meldde Susan Bol dat ze op liggende ontschorste dennenbomen “nestjes” zag liggen. Een speurtocht op internet wees uit dat het “poppenwiegjes” waren, de verblijfplaats van larven, poppen en kevers. In dit geval ging het om de bij ons vrij algemene grijze ribbelboktor (*Rhagium inquisitor*), die ook wel gewone dennenboktor wordt genoemd. Er zijn verspreid over de wereld duizenden soorten boktorren. Daarvan komen er ongeveer 200 in Europa voor en 90 in Nederland en België. Volgens waarneming.nl komt de soort vooral voor op de hogere zandgronden, dus in het zuiden en oosten van het land.

Ook in de provincie Utrecht zijn er waarnemingen, bijvoorbeeld op de vliegbasis Soesterberg en in het Zuylensteinse Bos. Bovendien zijn er dan nog de vondsten rond Driebergen, Zeist en Leersum door enkelen van ons.

Waarschijnlijk is wel dat de grijze ribbelboktor in Nederland de meest voorkomende soort is van deze tak van de familie boktor. Er komen in Nederland nog drie soorten van dit geslacht voor: de grote ribbelboktor (*Rhagium sycophanta*), de geelzwarte ribbelboktor (*R. mordax*, ook wel gemarmerde eikenboktor genoemd) en de bonte ribbelboktor (*R. bifasciatum*, (ook wel gevlekte ribbelboktor genoemd). Deze soorten zijn een stuk zeldzamer en leven vooral op loofhout. Ook zij maken een poppenwieg onder de schors. Alle vier de soorten komen vooral voor in bossen op de zandgronden.

Grijze ribbelboktor

Foto: Paul Dirksen

Overwinteren in de poppenwieg

De grijze ribbelboktor is in Scandinavië algemener en heeft zich bij ons pas in de loop van de twintigste eeuw verspreid. Volgens het Nederlands soortenregister leeft de larve achter de schors van dood naaldhout, in Nederland vooral achter de dikke schors van stammen en stronken van dennen. Hij wordt vaak aangetroffen op houtstapels die al minstens een jaar liggen. Andere in de literatuur genoemde broedbomen zijn spar, lariks, berk, beuk en eik. Verpoping vindt plaats in de herfst in een zogenaamde poppenwieg, een ovale ring van houtvezels. De volwassen kevers overwinteren in de poppenwieg onder de schors en verschijnen in het voorjaar. De ontwikkelingsduur is meestal twee jaar. De kevers zijn niet schadelijk, want ze leven alleen in dood hout.

Grijze ribbelboktor

De grijze ribbelboktor is ca. 20 mm lang en dankt zijn Nederlandse naam aan de lengteribbels op zijn dekschilden. De kleur is licht tot donker grijs. Onder de

boktorren is het geen erg opvallende verschijning, want de kleur is wat saai en ze hebben ook geen bijzonder lange sprieten. De grijze ribbelboktor is verwant aan de 'houtworm' die soms onze houtconstructies aantast, maar doet dit zelf niet. Het beestje is alleen maar geïnteresseerd in dode dennen en heel soms in een andere dode conifeer en is dus ook voor onze bossen geen bedreiging.

De grijze ribbelboktor begint zijn leven als het vrouwtje een eitje legt onder de schors van een dode den. Daaruit komt een witte larve die onder de schors blijft en leeft van het dode hout dat niet rot moet zijn. Er wordt ook gemeld dat de larve dieper in het hout kruipt. Dat zou hem dan wel beter beschermen tegen kou en ander gevaar van buitenaf.

Poppenwieg

Foto: Susan Bol

Na twee of drie jaar is de larve ongeveer 3 cm lang en volgroeid en dan maakt ze de poppenwieg. Niet van grassprietten zoals eerst gedacht werd, maar van houtvezels die het beestje zorgvuldig uit de 'vloer' van het poppenkamertje knaagt. Daarbij wordt de wand ook nog bekleed met houtschilders en zaagsel, alsof het wiegje luchtdicht gemaakt moet worden.

Een boom vol wiegjes

Foto: Erik Gruys

Pootjes op de borst

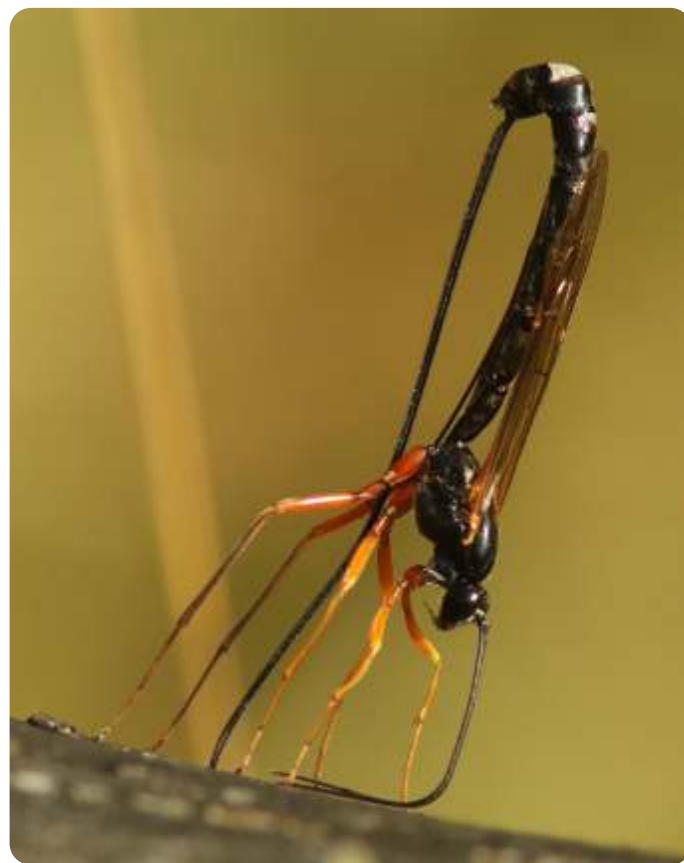
In het najaar verpopt de boktor in de poppenwieg. Het wordt dan een witte pop die met de pootjes op de borst op de rug in de poppenwieg ligt. De verpopping gaat snel, waarschijnlijk een kwestie van dagen. De pop is al herkenbaar als kever, want er zit geen cocon omheen, zoals bijvoorbeeld bij vlinders. Rond kop en borststuk wordt de pop donkerder en verandert dan in een kever. Die kever draait zich om met de pootjes op het hout, maar blijft verder rustig in de poppenwieg zitten en wacht tot het 'buiten' lente wordt. Dan werkt de kever zich naar buiten en zoekt een mannetje of vrouwtje zodat er nieuwe eieren gelegd kunnen worden. Ik heb de indruk dat de kever zich vaak een weg naar buiten knaagt, omdat ik in de loszittende schors precies boven de wiegjes flinke gaten vond, waarbij aan de binnenkant van de schors de bovenkant van het wiegje zat. De volwassen insecten leven waarschijnlijk maar een paar maanden buiten de

poppenwieg, want na mei zijn er bijna geen meldingen meer. Die korte tijd wordt gebruikt om te paren en eitjes te leggen voor een volgende generatie.

Er zijn meer kevers die een poppenwieg maken. De larven van op de grond of op planten levende kevers laten zich op de grond vallen en verpoppen onder de bladlaag of graven een gangetje en maken aan het eind van het gangetje een poppenwieg.

Belagers van de boktor

Waarschijnlijk heeft de boktor wel last van vogels zoals spechten en boomklevers die de dode en levende bomen afspeuren naar insecten die op of onder de schors zitten en soms zelfs in het hout. Maar veel spannender is de manier waarop parasieten de boktorren en vergelijkbare insecten belagen. De boktor heeft ongetwijfeld ook last van parasieten, waarschijnlijk net als alle insecten die een larve of pop stadium hebben. Sluipwespen zijn de meest bekende belagers van andere insecten. Daar zit een groep bij die met een centimeters lange "boor" in de aanslag een boomstam afspeurt naar insecten onder de bast of zelfs in hout. Overigens is die legboor geen echte boor: de sluipwesp kan er geen gat mee boren, wel kan zij dit orgaan centimeters diep in hout manoeuvreren door een bestaand gangetje en zo de larven bereiken. Ze kunnen die onzichtbare insecten precies lokaliseren, er een ei in leggen en de boor onbeschadigd terugtrekken! Het is even de vraag of de wand van het poppenwiegje bestand is tegen de legboor van een sluipwesp. De sluipwesp die o.a. op de ribbelboktor jaagt heet *Dolichomitius imperator* (heeft geen Nederlandse naam).

Dolichomitius imperator, sluipwesp

Foto: Jan Katsman

Temperatuur

Een ander gevaar lijkt de temperatuur: ze leven als larve, pop of kever meerdere jaren tussen het hout en de schors en hebben dan mogelijk last van lage temperaturen. In een Zweeds onderzoek is vastgesteld dat volwassen kevers in hun vitale lichaamsvloeistoffen krachtig werkende antivriesstoffen voorhanden hadden, die bevriezing tot -25 of -30 graden Celsius kunnen voorkomen. Aangenomen mag worden dat een dergelijke antivriesafweer ook al in het eerdere larven- en poppenstadium voorhanden zal zijn, hoewel daarover in de betrokken rapportage geen nadere informatie te vinden is. Dan blijft wel de vraag wat de functie is van de poppenwiepjes als bescherming tegen de kou niet nodig blijkt? Of heeft het dier dit in het larve- en popstadium misschien wel nodig? Het zijn koudbloedige dieren, dus ze kunnen hun eigen lichaamstemperatuur niet op peil houden. Mogelijk spelen het lichaamsmetabolisme en verteringsprocessen in het dode hout hier nog een rol, omdat daar warmte bij vrij komt en de wand van het poppenwiepje die warmte binnen houdt?

Gaten in de schors

Foto: Jan Katsman

Er blijven dus nog wel wat vragen over. Ook deze: op sommige foto's is te zien dat er een gat zit in de bodem van het poppenwiepje. Is de larve na het bouwen naar "binnen" gekropen? Of heeft ze hier de spaanders gehaald?)

We hopen nog wat meer informatie te krijgen via EIS (Kenniscentrum voor insecten en andere ongewervelden).

Restant poppenwiepje met gat

Foto: Joke Jansen

Bronnen: https://www.nederlandsesoorten.nl/linnaeus_ng/app/views/species/nsr_taxon.php?id=156310&cat=156
<https://www.degroeneman.nl/news/gewone-dennenboktor-rhagium-inquisitor>
<https://nl.wikipedia.org/wiki/Kevers>

Naschrift:

Dit artikel is geschreven naar aanleiding van de vondst van poppenwiepjes door Susan Bol en met gebruikmaking van door Nico Steijnen, Erik Gruys, Tim van Mourik en enkele anderen verzamelde informatie.

Restant poppenwiepjes

Foto: Susan Bol

Geschiedenis van KNNV

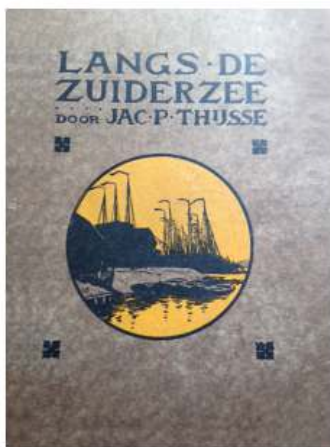
TEKST: LODEWIJK CRIJNS

In de IVN natuurgidsenopleiding worden ieder gevraagd een korte voordracht te geven. Lodewijk Crijns heeft de KNNV onder de loep genomen, wellicht ook leuk voor lezers van de Ratelaar. Lees hiernaast verder.

De KNNV, de Koninklijke Natuurhistorische Vereniging wordt ook wel Vereniging voor Veldbiologie genoemd. Hij is opgericht in 1901 onder meer door Jac P. Thijsse, een naam die ieder van ons kent. Tussen 1900 en 1940 is onderwijzer Jac P. Thijsse, samen met Eli Heimans, de grote initiatiefnemer voor de bescherming van de natuur. Het begint met het Naardermeer, dat als vuilnisstortplaats voor Amsterdam zou dienen.

Natuurmonumenten, Vogelbescherming, de Verkade Albums: zonder Jac. P. Thijsse zou Nederland een ander land geweest zijn. Een land met minder natuur en minder liefde voor het onbedorven landschap. Houtwallen, vogelvriendelijke weilanden, kronkelende beken en zelfs het Amsterdamse bos danken we aan Thijsse, de grondlegger van de natuurbescherming in de Lage Landen.

Voor de oorlog zijn de Verkade Albums van Jac P. Thijsse, naast de bijbel, de meest gelezen boeken. Uiteindelijk zullen er 37 Verkade Albums uitkomen. De bekendste zijn die van de vier seizoenen. Het verzamelen van de plaatjes die ingeplakt moeten worden is populair en ontbreekt in vrijwel geen huiskamer. Andere titels: Kruiden langs heg en steg, Langs de Zuiderzee en Vogelzang. Ik heb veel Verkade Albums gelezen en al wandelend met Jac P. Thijsse de natuur tot leven te zien komen.

De Vereniging voor Veldbiologie brengt vanaf de oprichting het blad 'de Levende Natuur' uit. Inmiddels heet het blad Natura. Ik geniet van dit blad. Naast artikelen over de natuur worden ook natuurvakanties vermeld. Er staat een tweedehands boekenrubriek in, want er is een pracht aan tweedehands natuurboeken uit erfenissen. In de rubriek 'Bladspiegel' worden nieuwe natuurboeken besproken.

Daarnaast organiseert KNNV jaarlijks cursussen van hoge kwaliteit. Zo volgde ik in 2019 een vogelcursus voor gevorderden in Zeist. Acht lesavonden met de daarop volgende zaterdag een excursie naar een vogelgebied. Het was leerzaam en een genot om mijn vogelkennis tussen ervaren vogelaars te vergroten.

En natuurlijk kent ieder hier de samenwerking tussen het IVN en de KNNV met de activiteiten, excursies, werkgroepen en cursussen die worden aangekondigd in de Grote Ratelaar.

Van het IVN-bestuur

TEKST: HARRY KERVER

Op 14 mei bestond onze IVN-afdeling 40 jaar. Een uitgebreide viering van dit jubileum met activiteiten voor leden en donateurs en publieksactiviteiten is vanwege alle coronamaatregelen helaas niet mogelijk. Wel hebben de leden en donateurs op 14 mei een speciale jubileumkaart ontvangen met een uitnodiging voor een wandeling op 5 juni. Op het moment dat ik dit schrijf moet deze wandeling nog plaatsvinden. Ik ben benieuwd of we dat in groepjes van vier kunnen doen? Wel zeker is de opzet met posten, waar gidsen 5 tot 10 minuten vertellen over hun deskundigheid (bomen, vogels, insecten, grassen, kruiden en geuren, geschiedenis van enkele landgoederen). Natuurlijk zal een koffiepost met lekkernij niet ontbreken.

We hopen dat we dit jubileum in mei 2022 wel uitgebreid kunnen vieren. Wat is er in 40 jaar veel veranderd. In de jaren tachtig hadden we nauwelijks te maken met andere organisaties op het gebied van natuureducatie. Er was soms heel veel belangstelling voor onze excursies en elk jaar waren er ruim voldoende aanmeldingen voor allerlei groencursussen. Zelf zal ik niet gauw vergeten dat we bij een paddenstoelenexcursie in Austerlitz meer dan 200 deelnemers konden verwelkomen. Zeker is dat de belangstelling voor natuur en milieu in die 40 jaar groot gebleven is en nu misschien wel groter is dan ooit. Dat merken we bijvoorbeeld ook bij de natuurgidsopleiding. In het verleden waren er soms nauwelijks voldoende aanmeldingen, terwijl we dit keer bijna 100 cursisten hadden kunnen toelaten.

In september gaan we plannen maken voor 2022. Het zal weer bruisen van de activiteiten, zeker nu we in het najaar weer 24 nieuwe natuurgidsen kunnen verwelkomen. Verder hopen we iemand te vinden die het voorzitterschap wil gaan vervullen en iemand die (een deel van) de secretariaatswerkzaamheden wil oppakken. Wie heeft belangstelling?

Ik schrijf dit artikel, terwijl het buiten regent en de temperatuur amper de 10 graden haalt. De caravan staat voor de deur, maar ons plekje op NIVON-camping het Hallse Hull blijft nog even onbezet. De natuur is traag op gang gekomen. Zo staan de bruine beuken voor mijn huis pas een paar dagen in blad, twee weken later dan anders. Een heggenmus hipt door de tuin en verdwijnt regelmatig naar het nest in de klimop. Ik hoop dat de eksters dat niet zullen vinden.

Als deze Grote Ratelaar bij u op de deurmat valt rond 21 juni zal het er heel anders uitzien. Zodra het kan pakken we onze activiteiten weer op. Ik kijk er naar uit.

Deskundig op stap

TEKST: SIMONE LAANBROEK

Zoals de lezer intussen wel weet, is de natuurwerkgroep regelmatig bezig met kleinschalig natuuronderhoud in het gebied de Hees en de Zoom. Het gebied is geadopteerd zoals het landelijk bureau van de KNNV dat noemt. In de loop van de tijd zijn de werkzaamheden die we in dit gebied doen steeds diverser geworden. We zijn gestart met het opschonen van twee heideveldjes en het verwijderen van de Amerikaanse vogelkers die rondom de heideveldjes stond. Voor het goed verwijderen van de Amerikaanse vogelkers hebben we zelfs, middels een voucher van de provincie, een stronkentrekker aangeschaft.

Met name Jan Jonker en Jan Lansbergen komen zeer frequent in het gebied en zagen dat er op meerdere plaatsen Japanse duizendknoop groeide. Zoals bekend is de Japanse duizendknoop een invasieve exoot, bestrijding daarvan kwam daarom op het werklijstje. Verpieterende korstmossen, eikenstrubben en jeneverbessen werden gezien en meer dichtgroeïende heideveldjes. Na overleg en afstemming met de beheerders, mochten we daarmee aan de slag. Gelukkig houden de leden van de natuurwerkgroep naast gezelligheid, ook van aanpakken. Met prachtig resultaat, de werkzaamheden van de natuurwerkgroep, hebben mede geleid tot het korstmosherstelplan.

Op zoek naar deskundigen

Het leuke van deze natuuronderhoudswerkzaamheden is dat je het gebied steeds beter leert kennen. Je krijgt meer oog voor de grote variëteit aan planten en dieren en voor de complexiteit van een ecosysteem. Het doet je beseffen dat hoe ouder een ecosysteem is, hoe groter de biodiversiteit wordt. Ook dat het zeer de moeite waard is om de Hees en de Zoom voor de toekomst te behouden. Het geeft wel dilemma's: wat goed is voor de ene soort is dat niet altijd voor een andere, soms moeten keuzes gemaakt worden. Informatie en advies van deskundigen is dan gewenst. Vooral Hans Kamerbeek en Jan Jonker zijn zeer goed in het opzoeken van informatie en contact leggen met deskundigen. Die contacten hebben in het laatste half jaar geleid tot veldexcursies met drie soortdeskundigen en een digitaal overleg.

Korstmossen

Zo hebben we veel geleerd van Kok van Herk, korstmosdeskundige. Hij heeft ons gewezen op verschillende locaties waar de korstmossen groeien en welke soorten er in het gebied nog te vinden zijn. Verder vertelde hij wat de omstandigheden zijn die korstmossen nodig hebben om te kunnen floreren, zowel op zand als op bomen. Dat levert ons veel werk op: de nazorg van het

korstmosherstelplan, het vrijzetten van oude eiken en boomlijken. Ook hebben we onze werkwijze wat aangepast.

Zeldzame plantjes

Omdat we op heitje 1 en 2 wilden gaan experimenteren met kleinschalig plaggen, zijn we op pad geweest met Arnout Imhof, coördinator van de plantenwerkgroep. Hij zag op heitje 1 en 2 niet direct zeldzame soorten, maar dat lag misschien ook aan het tijdstip. December is mogelijk niet de meest ideale maand voor een inventariserend veldbezoek. Het is wel fijn te weten dat je door je activiteiten niet allerlei zeldzame planten in de problemen brengt.

Jeneverbessen

Dat jeneverbessen vrij moeten staan om te overleven, was wel bekend. Wat je het beste kunt doen om ze te vermenigvuldigen was minder duidelijk. Middels een digitaal overleg met Rik Veldhuis, die dit najaar hoopt te promoveren op het onderwerp jeneverbessen, kregen we antwoorden op veel vragen. Een paar jeneverbessakken zijn al afgelegd en verspreid over het gebied zijn bessen gezaaid. Nu maar wachten op het resultaat, het kan jaren duren voor je iets ziet. Verder willen we proberen meer aandacht voor de jeneverbessen in de provincie Utrecht te krijgen. De jeneverbes wordt niet gezien als een icoonsoort voor onze provincie, terwijl er verspreid in het oostelijk deel toch enkele honderden staan.

Paddenstoelen

De laatste veldexcursie was met Jaap van den Berg. In eerste instantie ging zijn interesse uit naar vogels, maar na twintig jaar vogelen zocht hij een nieuwe uitdaging. In de afgelopen paar jaar heeft hij 40, voor de Hees en Zoom, nieuwe, zeldzame soorten paddenstoelen ontdekt, naast diverse zeldzame insecten. We gingen op pad om twee van die paddenstoeltjes te bekijken. Gelukkig had Jaap de locaties min of meer gemarkeerd, anders zou je er zo aan voorbij lopen. Om ze zien moest je wel door de knieën en een vergrootglas was welkom. Op waarneming.nl staan de soorten en locaties vermeld.

Al ben ik geen soortenkenner, ik vind het wel leuk om met een kenner op pad te gaan en erop gewezen te worden. Deze overleggen en veldexcursies helpen om de werkzaamheden zo goed mogelijk te doen en keuzes te maken, het stimuleert om er meer over te lezen en te weten te komen. Kortom genieten van en in de natuur.

Rode heidelucifer

Foto: Jan Katsman

Goudveilpracht in het Springendal

TEKST: SOPHIEKE NIJHUIS-BOUMA

Half april van dit jaar onderbrak ik mijn wekelijkse treinreis van Bunnik naar Hengelo. In Almelo nam ik namelijk de bus naar Tubbergen en liep daarna naar Ootmarsum, een tocht van ruim 20 km, waarna ik per bus en trein mijn reis vervolgde. De reden voor deze voettocht was dat ik hoopte in natuurgebied het Springendal bloeiend goudveil te zien.

Wel of niet in bloei

In de jaren 1997-2010 verbleef ik in juni of juli in totaal tien keer in een landhuisje nabij het genoemde natuurgebied in Noordoost-Twente en had daar bij de bronnen goudveil zien staan, echter nooit in bloei. Over mijn natuurbeleving in dit gebied schreef ik overigens zo'n twintig jaar geleden al in de Convo, de voorloper van de huidige Grote Ratelaar. Zo zijn er bijvoorbeeld door de diverse beekjes die in dit gebied ontstaan, zoals de Springendalbeek en de Mosbeek, vochtige graslanden waarin o.a. orchideeën en beenbreek voorkomen. Maar nu terug naar mijn doel van de wandeling. Onderweg kom ik een man en een vrouw tegen, raak met hen aan de praat en vertel van mijn wandeldoel. Die denken dat ik geen bloeiend goudveil zal zien, want de natuur is laat en ze zijn er net langsgelopen en hebben het niet zien bloeien. Ik laat hen in die waan en loop verder.

Twee soorten

Bij de kleine bronvijver kan ik mijn geluk niet op: een groot tapijt van bloeiend goudveil langs de oevers van een bronbeekje. Ik ga letterlijk door de knieën om te onderzoeken welke van de twee soorten goudveil het is: verspreidbladig of paarbladig goudveil. Aan de bloeistengel zitten twee tegenoverstaande bladeren, dus

het is de laatste soort: *Chrysosplenium oppositifolium*. De wetenschappelijke geslachtsnaam verwijst naar de goudgele kleur van de bloemen, want 'chrysos' is het Griekse woord voor goud. Splenium is afgeleid van het Griekse woord 'splen' voor 'milt' vanwege veronderstelde medische kwaliteiten die echter nooit bewezen zijn. De wetenschappelijke soortnaam spreekt voor zich. De geelgroene bloemen bestaan uit vier kelkklippen en meestal acht meeldraden, en zijn omgeven door eveneens geelachtige schutbladen. De liggende stengels kunnen zich sterk vertakken waardoor grote matten worden gevormd, wat bij mijn waarneming dus duidelijk het geval was.

Paarbladig goudveil is een soort die typerend is voor bronbossen. Beide soorten zijn in Nederland zeldzaam vanwege het zeldzame voorkomen van dit soort bossen. Eind negentiende eeuw hadden ze in de Flora van Heukels al diezelfde status! Daarbij stellen ze hoge eisen aan het kwel- of bronwater: het moet zuurstofrijk en stikstofarm zijn.

Tip

Wie volgend jaar zelf deze goudveilsensatie wil beleven, gaat tussen half april en half mei naar parkeerplaats Brandtoren bij de kruising van de Hooijdijk en de Brandtorenweg in Hezingen. Daarvandaan start een groene paaltjeswandeling (4,7 km), de zogenoemde Bronnenwandeling. Alvast een bijzondere wandeling toegewenst!

(NB: de fotograaf wilde geen naamvermelding maar is bekend bij de redactie)

Roofvogels en uilen, een wereld apart

TEKST: SOPHIEKE NIJHUIS-BOUMA
FOTO'S: JAN KATSMAN

8 APRIL

Op 8 april hield Frans van Bussel aan de hand van een fotopresentatie met bijschriften een onlinelezing over roofvogels en uilen. Deze lezing was ook in de landelijke KNNV-nieuwsbrief aangekondigd en zo keken ook leden van andere KNNV-afdelingen mee. In totaal waren er 65 mensen via Zoom ingelogd. Frans is een boeiend verteller, weet heel veel over vogels en maakt anderen graag deelgenoot van zijn kennis. In zijn verhaal liet hij zich soms aanvullen door Nicolien Drost, ook een vogelexpert van onze KNNV-afdeling. In het eerste deel van de lezing kwamen de roofvogels aan bod en na de pauze de uilen.

Roofvogels

Roofvogels behoren tot de orde van de Falconiformes en uilen tot die van de Strigiformes. Ze zijn daardoor geen familie van elkaar. Kenmerkend voor roofvogels zijn de forse haaksnavel en de neusgaten in de gele washuid, zoals het kale stukje huid boven de snavel wordt aangeduid. De meeste roofvogels hebben krachtige poten met een kale grijpklauw, terwijl de poot vaak wel bevederd is. Een gemeenschappelijk kenmerk is de kromme haaksnavel met scherpe randen waarbij de bovenkant over de onderkant heen valt. Overigens is de vorm van de poten en de snavel aangepast aan het type prooi. Zo hebben valken een zogenaamde valkentand, een tandvormig verharde uitstulping aan de onderrand van de bovensnavel en kunnen wespensdieven met hun graafklauwen en kleine snavel wespen- en andere insectenlarven uit het nest halen.

Roofvogels hebben relatief grote ogen met een grote bolling, waardoor ze veel licht kunnen opvangen in de lichtgevoelige cellen en daardoor ook van grote hoogte scherp kunnen zien. Ze zien acht keer zo scherp als de mens. Net als andere vogels hebben roofvogels drie oogleden: naast een boven- en onderooglid hebben ze een knipvlies, zoals het melkachtige doorzichtige derde ooglid wordt genoemd. Dit laatste houdt het oog schoon en vochtig. Bij het lokaliseren van hun prooi maken roofvogels gebruik van hun uitstekende gehoor omdat hun reukvermogen niet is ontwikkeld. Door dit laatste hebben ze geen weet van vieze luchtjes uit het nest of van een prooi.

Op basis van het vliegbeeld kun je roofvogels van verre herkennen. Zo zijn bij de torenvalk de vleugels en staart gespreid tijdens het stilhangen (bidden) in de lucht en heeft de rode wouw, een doortrekker, een puntig gevorkte staart en lange smalle vleugels met een knik erin. Bij de zwarte wouw is de staart minder gevorkt. De zeearend heeft zeer grote vleugels met een spanwijdte van 2 tot 2,5 m en wordt daarom ook wel een vliegende deur genoemd. Een visarend heeft lange smalle flapperende vleugels en vliegt als een reiger. Een buizerd herken je aan z'n brede vleugels en korte afgeronde staart. Ook het vliegpatroon is kenmerkend: een snelle of juist trage vleugelslag afgewisseld met glijvluchten. Bij dat laatste staan de vleugels in een hoekstand. Roofvogels maken gebruik van

Torenvalk

thermiek als ze in een cirkelvorm omhoog schroeven. Hierbij maken ze gebruik van opstijgende warme lucht als gevolg van ongelijke opwarming van de grond in de loop van de dag. Boven zee zijn er geen temperatuurverschillen en kan er dus niet op thermiek worden gevlogen, wat betekent dat de vogels het op eigen kracht moeten doen. Vogels met brede vleugels en/of een brede staart kunnen de thermiek maximaal benutten. Lange vleugels en/of een lange staart zijn juist in het voordeel bij laag en traag zweven.

Bij roofvogels worden twee soorten jachttechnieken onderscheiden: zoekvluchten en stootvluchten. Bij die laatste storten ze zich met een grote snelheid op hun prooi. Visarenden doen dat met 100-150 km/u en slechtvalken met 200-250 km/u. Ook de zeearend, boomvalk en torenvalk zijn stootjagers. Bij zoekvluchten gaat het er minder snel aan toe. Van een grote hoogte of juist laag wordt de prooi rustig benaderd. Ook de cirkelvlucht van een buizerd is een zoekvlucht. Het type prooi van de diverse roofvogels is uiteenlopend. De

Rode wouw

visarend heeft het zoals zijn naam al zegt vooral voorzien op vissen, de zeearend op vissen en vogels, de slechtvalk op kleine en middelgrote vogels, de boomvlak op libellen en de torenvalk op muizen, vogels en insecten.

Na deze algemene kenmerken van roofvogels, waarbij ook al wat soortspecifieke eigenschappen werden genoemd, liet Frans vervolgens verschillende soorten de revue passeren. Als eerste kwam de **torenvalk** aan bod. Deze broedt in oude kraaiennesten of open nestkasten op palen. Vanwege zijn jacht op muizen, wordt hij in Groningen ingezet als plaagdierbestrijder. Overigens zorgen roofvogels in het algemeen voor een natuurlijk evenwicht, want bij voedselschaarste voor de jongen komen er minder nakomelingen. Dat is dan weer in het voordeel

Boomvalk

van het prooidier. Voedselschaarste heeft ook tot gevolg dat dit ten koste gaat van de jongste kuikens. Roofvogels leggen de eieren namelijk na elkaar en beginnen meteen met het broeden na het eerst gelegde ei.

Daarna vertelde Frans iets over het **smelleken**, de kleinste roofvogel in Nederland. Het is een felle jager die met lange achtervolgingen in de lucht jaagt op zangvogels. Dit in tegenstelling tot de **buizerd** die een grondjager is en met overrompelingstechnieken op muizen, mollen, kikkers, padden en wormen jaagt. Overigens is hij/zij ook niet vies van aangereden dieren. De buizerd heeft donkere en lichtere verschijningsvormen, al naar gelang de streek waar ze het meest verblijven. Die lichtere kleur hoort bij buizerds uit Scandinavische landen, omdat dat daar een schutkleur is. In Nederland komt in de winter ook de **ruigpootbuizerd** voor, o.a. bij de Oostvaardersplassen. Deze soort is iets groter dan de 'gewone' buizerd en ontleent zijn naam aan de bevederde poten. De zwarte vierkante polsvlekken aan de onderzijde van de vleugels en de zwarte eindband aan de staart zijn een duidelijk onderscheid met de buizerd. De ruigpootbuizerd jaagt veelal biddend en spreidt daarbij zijn staartveren. Een andere roofvogel die veel lijkt op de buizerd is de **wespendief**. Een duidelijk onderscheid is echter de langere staart en de drie banden daarop. Ook heeft hij een langere en dunnere hals en kleinere puntige kop. Deze rover eet naast insectenlarven, waaronder die van de wesp, ook volwassen insecten, wormen, kikkers en jonge

vogels. Vanwege zijn voornaamste voedselbron is de wespendief pas vanaf half mei in Nederland terug vanuit tropisch Afrika.

Vervolgens bracht Frans de **sperwer** voor het voetlicht. Dit zijn echte struikrovers die vanuit het niets opeens hun prooi aanvallen. Dat kunnen muizen zijn, maar ook allerlei vogels. Omdat het vrouwtje groter en zwaarder is dan het mannetje, jaagt zij ook op grotere prooien zoals een Turkse tortel. De **havik** is de grote broer van de sperwer. Beide hebben een dwarsgestreept verenkleed en maken een kekkerend geluid (kekekekeke). Ook bij de havik is het vrouwtje groter dan het mannetje. Wel onderscheidend zijn de vleugels en de staart: de havik heeft brede stompe vleugels en afgeronde staartveren, terwijl de sperwer een kortere staart en smallere vleugels heeft. Daarnaast heeft de havik stevigere poten, maar de bandering bij de sperwer is contrastrijker. Bij de havik moet ook het 'mantelen' worden genoemd. Na de vangst van een prooi wordt deze namelijk afgeschermd door de vleugels er overheen te spreiden als wapening tegen kapers op de kust.

Bij de **boomvalk** is de rode kleur van het verenkleed boven de poten opvallend. Hij heeft als het ware een rode broek aan. Het is met zijn lange sikkelvormige vleugels een ware luchtacrobaat die zich ophoudt bij o.a. water om op libellen te jagen en voorkomt in het Leersumse Veld. Als laatste roofvogels kwamen de **kiekendieven** aan bod, kuikenrovers zoals de naam aangeeft. In Nederland gaat het om de blauwe, bruine en grauwe kiekendief, waarbij de namen verwarring kunnen geven en de soorten daarnaast ook niet zo gemakkelijk uit elkaar te houden zijn. Zo is het vrouwtje van de blauwe kiekendief bruin en lijkt het mannetje van de bruine kiekendief daardoor op het vrouwtje van de blauwe kiekendief. Deze laatste is overigens vooral een wintergast. De bruine kiekendief is echter veel groter dan de blauwe en grauwe en heeft een gele kop. Het mannetje van de blauwe kiekendief heeft de grijsblauwe kleur van een blauwe reiger. Zowel mannetje als vrouwtje blauwe kiekendief heeft een witte stuit, maar die zie je ook bij het vrouwtje grauwe kiekendief. Mannetje blauwe en grauwe kiekendief hebben allebei zwarte vleugelpunten, maar de grauwe heeft ook een zwarte vleugelstreep. Alle kiekendieven hebben V-vormige vleugels en zweven laag en traag.

Bruine kiekendief

Uilen

Na een korte pauze had Frans nog allerlei uilenweetjes voor ons in petto. Hij begon met wat algemene kenmerken. Uilen kunnen heel goed horen waarbij de gezichtssluier, die bestaat uit stugge veertjes, het geluid naar de gehooropening stuurt. De oren zijn asymmetrisch in de kop geplaatst want het linkeroor staat 10-15° hoger dan het rechter. Daardoor komt geluid met een tijdsverschil binnen en kan de prooi goed worden gelokaliseerd. Het gezichtsvermogen van uilen is 100 x beter dan dat van de mens. Door de vele staafjes op het netvlies kunnen ze ook in het donker goed zien. Met hun naar voren gerichte ogen kunnen ze ook goed diepte zien. Die ogen zitten gefixeerd in de kas en kunnen niet bewegen, maar uilen kunnen dit compenseren door hun kop heel ver te draaien, bij kerkuilen wel tot 270°. Net als andere vogels hebben uilen drie oogleden, wat bij de bespreking van de roofvogels al is genoemd. De kleur van de ogen verschilt van soort tot soort: de bosuil en kerkuil hebben bruine ogen, de ransuil en oehoe oranje en de velduil en steenuil gele. De oogkleur heeft te maken met het tijdstip van jagen: bruin bij nachtelijk jagen, geel bij jagen overdag en oranje bij jagen in de schemering. Ze vliegen onhoorbaar want er zitten geluiddempende rafelrandjes aan de buitenste handpennen.

Vervolgens ging Frans in op meer specifieke kenmerken van de verschillende soorten. **Bosuilen** broeden in holle bomen, nestkast en soms in schuren. Het mannetje herken je aan zijn oehoehoe-roep, die beantwoord wordt met een klagend 'kewik' van het vrouwtje. Ook de **ransuil** maakt geen eigen nest, maar gebruikt een verlaten kraaiennest of broedt op de grond. 's Winters houden ze met wel 25 vogels in één boom hun winterroest en kun je uilenballen onder zo'n boom aantreffen. Kenmerkend voor de ransuil zijn de oorpluimen, hoewel die niets bijdragen aan het gehoor. De **kerkuil** is een nachtelijke muizenjager met een trage soepele vlucht waarbij ze ook achteruit kunnen vliegen. Door hun witte borstveren hebben ze een spookachtige verschijning met daarnaast een doordringende en onheilspellende roep. Jonge kerkuilen sissen en snurken, wat lijkt op het geluid van een kikker.

Vervolgens kwam de **steenuil** aan de beurt, een boerenlandvogel. Deze zeer kleine uil broedt in knotwilgen en jaagt ook overdag op o.a. muizen en kevers. De resten van die kevers zie je ook in de braakballen, waarover straks meer. De wetenschappelijke naam van de steenuil is *Athene noctua*. De Griekse godin Athene heeft als Romeinse evenknie Minerva en zo is de steenuil met een duidelijke knipoog naar het nachtelijke leven aldaar het symbool van de Leidse studentenvereniging Minerva. Een uil die vooral overdag actief is, is de **velduil**. Deze broedt op de grond en eet muizen, maar pakt ook prooien af van bijvoorbeeld een kiekendief en is in vele opzichten dus een rover. Het baltsgedrag van een velduil is ronduit imponerend: het mannetje voert een vleugeldans uit door met zijn vleugels boven en onder zijn lijf te klappen. De **oehoe** is de grootste ooruil en is een rots- en bergbewoner. In Nederland komt hij dan ook vooral voor in steengroeves zoals bij Winterswijk en Maastricht. Het

zou daarbij kunnen gaan om vrijgelaten of ontsnapte tamme exemplaren. Ze broeden in zand- en steengroeves, maar ook in holle bomen en verlaten nesten. Hun roep klinkt als oeh/oeh.

De **ruigpootuil** is een grotere uitgave van de steenuil en komt in berggebieden vooral in naaldbossen voor. In Drenthe zijn drie broedparen gesignaleerd, waarbij ze gebruik maakten van verlaten spechtenholen.

Ook de **sneeuwuil** komt in Nederland weinig voor, maar is wel op de Nederlandse Waddeneilanden gesignaleerd. Het is een trekvogel uit Noord-Europa met een grote ronde kop die lijkt op die van de bosuil. Het mannetje is volledig wit, terwijl het vrouwtje nog enige tekening op de borst heeft.

Ook enkele andere uilen die sporadisch in Nederland voorkomen werden genoemd zoals de **dwerghooruil** die z'n leefgebied heeft in Zuid-Europa. Ook de **Laplanduil**, een soort die ongeveer zo groot is als een oehoe, ontbrak niet, evenals de **Oeraluil**. Deze laatste zou je kunnen omschrijven als een witte bosuil, maar dan groter.

Tot slot van zijn lezing ging Frans in op de **braakballen** van uilen. Deze ballen zijn afhankelijk van de soort 2-8 cm lang. Uilen produceren zo'n 1-2 braakballen per nacht met daarin per bal onverteerbare resten zoals botjes en haren van circa vijf muizen. Ook de ringen van geringde vogels zijn terug te zien in braakballen. De prooi doorloopt in het verteringsproces daarbij de kliermaag en de spiermaag. Aan de hand van de vorm van de braakbal is vast te stellen om welke soort uil het gaat: iedere uil heeft zogezegd zijn eigen soort braakbal. Zo heeft de braakbal van een bosuil een onregelmatige vorm en een oneffen oppervlak. De velduil en ransuil hebben afgeronde braakballen, waarbij die van de ransuil iets kleiner zijn. De kerkuil produceert grote glanzende gladde braakballen terwijl die van de steenuil juist klein zijn en keverschildjes bevatten. Overigens zijn er naast uilen ook andere vogels die braakballen produceren om onverteerbare resten kwijt te raken. Voorbeelden hiervan zijn kraaien, haviken, blauwe reigers, scholeksters, ijsvogels en torenvalken.

Al met al was het een boeiende en voor mij leerzame onlinelezing

Velduil

Bomen ABC – Gewone es

TEKST EN FOTO'S: PIETER MEIJER

De letter g is aan de beurt maar er is geen boom die met een g begint. Eik, els, es, esdoorn: toen te veel geslachten bij de letter e. Daarom gaan we nu de es beschrijven, de enige inheemse es is de Gewone es.

De gewone es is in de winter gemakkelijk te herkennen aan zijn pikzwarte dikke knoppen die kruislings tegenoverstaand zijn en aan de vruchten die in trossen in de bomen blijven hangen. 's Zomers is hij herkenbaar aan het geveerde blad. Essen zijn de laatste bomen die in blad komen in het voorjaar terwijl zij de eerste zijn die hun blad laten vallen in de herfst.

Essen stellen hoge eisen aan de vruchtbaarheid en vochtigheid van de bodem. Van nature zouden op veel plekken in het noorden en westen van Nederland bossen met essen voorkomen maar de agrarische sector heeft deze gronden in gebruik genomen om er goed op te boeren. In ons IVN-gebied komt de es voor in het lage en vochtige deel, vooral als wegbeplanting. Ook zien we in ons buitengebied rijen of enkele knotbomen staan en meestal zijn dat wilgen maar een enkele keer is het een es die geknot is. Op de foto zien we op de voorgrond een knot-es en op de achtergrond essen als wegbeplanting. Zoals gezegd laat de es zich goed knotten.

Essen op de Houtense weg, Bunnik

Grienden zijn meestal van wilg maar er zijn ook essengrienden. Het Kromme Rijn-gebied herbergt een aanzienlijk deel van het essenhakhout van ons land. Na het hakken van de essen groeien op de stoven weer nieuwe lange rechte stammen. Bij wind kunnen deze dunne stammen tegen elkaar slaan en dan noemen we dat een doodsheidenbos met een knekelhuisachtige sfeer (Danse Macabre). Sinds enkele jaren hebben grienden weer meer toekomst door het gebruik van het griendhout als groene biobrandstof maar die toepassing is omstreden.

In ons bosarme land leeft al vele jaren de wens om het bosareaal uit te breiden, ook in de Kromme Rijn-streek.

Dan zijn er volop mogelijkheden voor essen in bostypen met elzen, essen en iepen. Op dit moment zijn er nauwelijks bossen van essen in onze omgeving. Essen hebben vaak last van de essentaksterfte. De veroorzaker hiervan is een schimmel die oorspronkelijk uit Oost-Azië komt, in 2006 in Polen voorkwam en sinds 2012 in Nederland ernstig huishoudt. De ziekte is vooral zichtbaar in de kroon van de bomen waar twijgen en takken verdorren.

Het hout van essen is niet duurzaam: buiten is het niet bruikbaar omdat het snel vergaat. De belangrijkste eigenschap van essenhout is de buitengewone taaiheid: het is zeer buigzaam en schokbestendig. Het wordt daarom voornamelijk gebruikt voor gereedschapsstelen, turnartikelen, laddersporten en sleden. Men heeft stelen van bijlen uit de steentijd gevonden die van essenhout waren gemaakt: toen had men al de kwaliteiten van deze houtsoort al ontdekt en die kennis is sindsdien niet verloren gegaan. Ook peddels werden in de prehistorie van essenhout gemaakt. Bij Vlaardingse duikers van essenhout uit de Romeinse tijd gevonden. De 6,30 meter lange duiker bestond uit een uitgeholde boomstam en zorgde er voor dat overtollig water werd afgevoerd. Een klepje voorkwam dat er bij hoogtij water naar binnen stroomde.

De es heeft mythische status omdat hij in de Noordse wereld optrad als de wereldboom (axis mundi) vanwege zijn onbeperkte groei-kracht en zijn reusachtige afmetingen. Zijn wortels reiken tot in de onderwereld waar hij zijn voedsel ophaalt en dwars door de mensenwereld groeit hij tot in de hemel, de wereld van de goden en goede geesten. De es symboliseert de onsterfelijkheid.

Essenhakhout Overlangbroek

Tellen voor Sovon: 127 vogels in één ochtend

TEKST: IRENE VAN OOSTERHOUT

De mus, wie kent hem niet? Bij de vogeltelling van de Vogelbescherming staat hij al sinds het begin in 2001 op nummer 1. Helaas zie ik hem vrijwel nooit in mijn tuin. Maar ik heb het over een andere MUS. Bij Sovon Vogelonderzoek Nederland kun je met verschillende tellingen meedoen.

In de herfst zag ik een oproep in het plaatselijke Houtens Groentje. Ik wist het niet, maar elk voorjaar worden er vogels geteld in de wijk waar ik woon en de wijken daaromheen. De tellers in mijn wijk stopten er mee en zochten een opvolger. Nu heb ik de laatste jaren aardig wat vogels leren herkennen, dus ik durfde het aan. Via Esther werd ik bij Sovon aangemeld. En hoe leuk: ik kreeg er meteen een online vogelcursus bij!

Mus staat voor *Meetnet Urbane Soorten* en vraagt je in een aangegeven gebied 'stedelijke vogels' te tellen. Je kunt op de website kijken welke gebieden beschikbaar zijn. In zo'n vastgesteld gebied zijn door de SOVON-computer zo'n 10 punten bepaald waar je in het voorjaar drie keer gaat tellen. Op elk punt tel je 5 minuten de vogels die je hoort en/of ziet. Zorg ervoor dat je dubbelingen niet noteert, dus het worden er pas twee als je zeker weet dat het niet dezelfde vogel is. De eerste telling is in de maand april, de tweede tussen half mei en half juni en de derde tussen half juni en half juli. De eerste twee keer tel je tot een half uur na zonsopkomst en de derde keer tel je 's avonds.

Het is 21 april als ik voor de eerste keer op pad ga. De wekker is gezet en aangezien ik een avondmens ben, slaap ik onrustig en de eerste keer door de wekker heen. Ik sta iets later dan gepland op. De route heb ik al een keer met Esther gefietst, dus ik weet waar ik moet zijn.

Op de fiets hoor ik de vogels al vrolijk fluiten. Het is koud, maar mooi stil en helder weer. Het eerste telpunt ligt in

een bosschage op een bedrijventerrein. Ik moet toch even slikken als ik klaar sta voor mijn eerste vijf minuten: dat zijn best veel vogels door elkaar, dacht ik die nou echt allemaal te kunnen herkennen? Bij twijfel zorgt de verrekijker voor bevestiging of verbetering, gelukkig!

Bij het tweede punt is het wat rustiger en heb ik tijd om echt rond te kijken, want ook vogels zonder geluid tellen mee. Wat is dit leuk! Tussen twee telpunten in hoor ik een vogel die ik niet herken. Ik stop. Hoog op een gebouw zit hij heel luid te zingen. In het tegenlicht, met kop en borst van me af. Deze komt niet in de telling terecht, maar ik ben wel heel benieuwd. Ook met de kijker heb ik geen idee, dus neem ik het geluid op met mijn telefoon.

En zo fiets ik verder van punt naar punt. Ik merk dat ik inderdaad al wat laat ben; er is al best veel auto-geluid. Esther had me gewaarschuwd, maar ik dacht dat dat in deze corona-tijd wel mee zou vallen. Ik geniet van het vele groen en water in deze wijken van Houten. Wat leuk om het nu eens heel bewust te bekijken en beluisteren. Houten begint wakker te worden en de fietsers komen op gang. Mijn handen zijn koud en bij het laatste punt heb ik moeite met het vasthouden van het potlood.

Terug thuis beluister ik nog even een paar vogelgeluiden op de site van de Vogelbescherming. En dan voer ik 'mijn' vogels in. Wat een gebruiksvriendelijk systeem heeft Sovon hiervoor! Naast mijn eigen telling kan ik die van voorgaande jaren zien én die van andere gebieden. In mijn

Huisemus

Foto: Kees van Rijsbergen

eigen gebied wordt meteen een vergelijking gemaakt met voorgaande jaren: heb ik meer of minder van een bepaalde vogelsoort genoteerd? De 10 keer 5 minuten kijken en luisteren leveren me deze ochtend 127 vogels op: 32 soorten! Onder deze soorten ook de huismus (7 stuks).

Blauw: hier wordt al geteld.
Paars: deze gebieden doen niet mee (niet stedelijk genoeg).
Groen omlijnd: vrij, je kunt je aanmelden! *Kaartje van website Sovon*

Binnenkort ga ik op pad voor de tweede telling. De zon komt nu al rond 5.30u op, dus dat wordt nog een uitdaging. Inmiddels zijn de bomen en struiken groen, dus de verrekijker kan me niet meer zo goed helpen. De komende tijd ga ik nog wat oefenen op vogelgeluiden en mijn telefoon gaat zeker mee om wat op te kunnen opnemen, thuis nog eens terug te kunnen beluisteren en ongetwijfeld hulp in te kunnen schakelen. De derde telling vanaf half juni gaat in ieder geval één vogel opleveren die ik dan nog niet geteld heb. Speciaal voor de gierzwaluw is deze laatste telling in de avonduren, zodat alle vogels van stedelijk gebied geteld worden. Inmiddels zijn ook zij terug uit Afrika en ik hoor en zie ze al in de wijk. En de vogel die ik niet mee heb geteld, maar wel gehoord en gezien had? Dat blijkt een zwarte roodstaart, dus in deze twee uur ook nog bijgeleerd!

Nieuwsgierig geworden?
Kijk eens op www.sovon.nl/nl/MUS
Heb je meer kennis van vogels? Je kunt ook aan andere tellingen meedoen, hier vind je een overzicht:
www.sovon.nl/nl/vogelstellen

Bij bovenstaande link kun je ook zien hoeveel kennis en tijd er van je verwacht wordt. Bij MUS staat 1: 'je hebt hier weinig kennis voor nodig'. Dat vind ik wat optimistisch, maar waarschijnlijk wordt er vanuit gegaan dat je wel enige vogelbasiskennis hebt als je op de Sovon-website terecht komt?*

Paddenstoelen werkgroep

Zoals bij zoveel verenigingen en werkgroepen is er ook binnen onze werkgroep paddenstoelen nog veel onduidelijk over hoe we het nieuwe seizoen ingaan. Kunnen we weer samenkomen in het Torenlaantheater; is de grote(re) zaal beneden voor ons beschikbaar; in hoeverre is het mogelijk samen op stap te gaan? Over alle activiteiten ligt dat vervelende virus dat heerst, wellicht muteert en ons in de ban/bedwang houdt. Gelukkig trekt de natuur zich daar niets van aan en gaat haar eigen gang; dus paddenstoelen komen en gaan of we nu alleen of samen op stap gaan. De voorjaarspronkridder doet zijn naam eer aan en stond op 10 mei aan de Blikkenburgerlaan; een soort die sterk naar meel ruikt en in groepen met witgele hoeden zeker opvalt. Uiteraard houden we de werkgroepleden via de mail op de hoogte van mogelijk aanstaande activiteiten, dus hier geldt voorlopig nog: afwachten!
Bert Tolsma en Mirjam Veerkamp

Voorjaarspronkridder Foto: Bert Tolsma

Oplossing fotocollage

In het vorige nummer stond een fotocollage, gemaakt door Willem en Jolande. Adrie Vermeulen was de enige inzender van een oplossing: hij had 24 van de 27 soorten goed! Voor zover na te gaan zijn dit de goede antwoorden: 1. zwartsprietdikkopje; 2. gaai; 3. koolmees, juveniel; 4. snorzeefvlieg en groene vleesvlieg; 5. goudvink, man; 6. mestkever; 7. houtduif; 8. dennenmoorder; 9. sluipwesp, stenichneumon culpator, vr; 10. oranjepipje, vr; 11. geschubde inktzwam; 12. klein geaderd witje, man; 13. grote narcisvlieg; 14. vuurwantsen; 15. boomblauwtje, vr; 16. zwarte specht; 17. kleine vuurvlieg; 18. rode eekhoorn; 19. akkerhommel en tuinhommel op kaardenbol; 20. reebok; 21. rups van hageheld; 22. groene kikker; 23. roodborst, juveniel; 24. Drentse heideschapen; 25. kleine parelmoervlieg; 26. grote bonte specht; 27. bruinrode heidelibel, vrouwtje.

Vogelwerkgroep Natuurwerkgroep

In juli bieden we onder voorbehoud een nachtzwaluwexcursie aan naar het Leersumse Veld. Het hangt van de dan geldende coronamaatregelen af of deze door kan gaan.

In ieder geval gaan we in september weer trekvogels tellen op de Treekerpunt. Zodra weer meer excursies mogelijk zijn zullen wij die plannen, op de website zetten en e-mails versturen.

Avondexcursie Nachtzwaluwen (vrijdag 16 juli, onder voorbehoud)

De nachtzwaluwexcursie naar het Leersumse Veld is vorig jaar een groot succes geweest. We gaan onder leiding van Jan Katsman op zoek in het terrein. De maan is halfvol, dus we hopen ze te horen en te zien. En een houtsnip kan ook nog langskomen.

Vertrek om 20.45 uur van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen. Terug rond middernacht. We delen de benzinekosten.

Aanmelden uiterlijk 9 juli bij Nicolien Drost, tel. 030-6563717 of per email ndrost@droho.nl. Maximum aantal deelnemers volgens de geldende coronaregels.

Trekvogels tellen bij de Treekerpunt (vanaf 11 september).

Vanaf zaterdagochtend 11 september gaan we weer trekvogels tellen bij de Treekerpunt van 8.30 tot 12.00 uur. Opgave bij Emile Sanders, bij voorkeur per email: sepa_xs4all.nl; indien per email niet mogelijk dan op telefoon 030-2293810. Maximumaantal deelnemers en afstand volgens de dan geldende coronaregels. We tellen vervolgens elke zaterdagochtend tot en met 13 november.

De Treekerpunt ligt ten oosten van Pannekoekenhuis Bergzicht aan de weg van Maarn naar Amersfoort (Doornseweg 23, Woudenberg). Ga bij het stoplicht naar het oosten en volg de weg tot hij afgesloten is voor auto's. Ga vanaf de parkeerplaats de hei op en loop via de trap de heuvel op. Daar staan wij.

De resultaten van de trektellingen worden ingevoerd op trektellen.nl.

Werkgroep insecten

Onder voorbehoud van vigerende coronavirus-beperkingen heeft de werkgroep een aantal locaties en data voor activiteiten vastgesteld.

Excursiedoelen zijn: 10 juli Leersumse Veld, 14 augustus Palmerswaard en 11 september nog nader in te vullen. Contact: Erik Gruys, gruys@casema.nl.

De natuurwerkgroep is in principe elke vrijdagmiddag actief in een natuurlocatie van 13.30 uur tot 16.30 uur. In verband met coronamaatregelen gelden voorlopig nog aangepaste afspraken m.b.t. onder meer gebruik van gereedschap. Er wordt op gepaste afstand van elkaar gewerkt.

Mee doen mag altijd, dat mag eenmalig of vaker zijn, iedereen is welkom. De locatie kan nog wel eens wisselen, daarom graag opgeven bij Simone Laanbroek, 06-57075182 of secretaris@heuvelrug.knnv.nl.

Nachtzwaluwexcursie 2020

Foto: Nicolien Drost

Midweekgroep

Het ziet er naar uit dat we, als in september het nieuwe wandelseizoen begint, weer gezamenlijk op pad kunnen gaan. We wandelen dan op woensdag, om de twee weken. De wandelingen zijn 5 of 6 km lang en daar nemen we de tijd voor.

We verzamelen ons om 9.30 uur bij het beginpunt van de wandeling. Over meerijden daarnaartoe worden gewoonlijk onderlinge afspraken gemaakt.

Op de vrijdag voor de wandeling ontvangen de leden van de groep een bericht nadat eerst de wandeling verkend is. De wandelingen gaan ook bij slecht weer door, tenzij dat gevaarlijk zou zijn.

Na afloop gaan we, zo mogelijk, gezamenlijk ergens koffiedrinken.

Het rooster voor september is als volgt:

01 september Leersumse Veld
15 september Maarnse zandafgraving
29 september Weerdesteyn en Hindersteyn
Inlichtingen bij Arend van Oosten,
arendvanoosten@gmail.com of 030-6932617.

Plantenwerkgroep

Op woensdagavonden inventariseren we onder ander twee kilometerhokken. We maken dan een zo volledig mogelijke lijst van de aanwezige plantensoorten. Daarnaast bezoeken we ook een aantal andere gebieden, waarvan we geen lijst bijhouden. Gewoonlijk starten we om 19.30 uur, maar vanwege de kortere daglengte beginnen we op 25 augustus, 1 en 8 september al om 19.00 uur.

Het eerste hok is 142 – 455 in Zeist West. We verzamelen op de Noordweg in Zeist, bij de sportvelden.

Data: 30 juni, 21 juli, 11 augustus, 1 september.

Het tweede hok is 150 – 454 in Austerlitz. Het verzamelpunt is op de Oude Postweg ter hoogte van de Hubertweg, in Austerlitz. Data: 7 juli, 28 juli, 18 augustus, 8 september.

Op de "vrije" woensdagen gaan we naar de volgende bestemmingen:

Datum	Bestemming	Startpunt
14 juli	De Schammer/Bloeidaal	Schammersteeg 2, Stoutenburg
4 augustus	Landgoed 't Heihuis	Camping het Grote Bos, Hydeparklaan 24, Doorn
25 augustus	Steenwaard	Veerweg, Schalkwijk
15 september	Afsluiting veldseizoen	Café nader bekend te maken

Natuurlijk proberen we zo veel mogelijk met elkaar mee te rijden; graag onderling afspreken.

Nadere informatie bij Arnout Imhof: tel. 0343-539920 of e-mail: a.imhof@ziggo.nl.

Plantenwerkgroep dagexcursies

Stadsflora Utrecht (zondag 18 juli)

Niet alleen in natuurgebieden vind je bijzondere soorten planten. Tegenwoordig komen ze ook voor in onze steden. Ton Denters laat in zijn boek Stadsflora van de Lage Landen zien dat steden zelfs buitengewoon rijk zijn aan soorten, vooral planten die vanuit het zuiden naar ons land gereisd zijn. Met behulp van de aanwijzingen uit zijn boek, proberen we zoveel mogelijk van deze soorten te vinden. Deze excursie vindt plaats op een zondagochtend om het winkelend publiek niet teveel voor de voeten te lopen.

We vertrekken om 9.00 uur met de trein vanaf station Driebergen/Zeist. Opgave uiterlijk de woensdag tevoren bij Arnout Imhof (a.imhof@ziggo.nl of 0343-539920).

Kampina (zaterdag 21 augustus)

De Kampina telt tientallen vennen, omgeven door natte heiden. Het riviertje de Beerze loopt langs het gebied. We bezoeken in deze excursie het gebied rond het Winkelsven, met bijzondere soorten zoals moerashertshooi, teer guichelheil, draadzegge en waterlepeltje.

We vertrekken om 9.00 uur vanaf station Driebergen/Zeist. Opgave uiterlijk de woensdag tevoren bij Arnout Imhof (a.imhof@ziggo.nl of 0343-539920). Graag bij opgave ook vermelden of je eventueel wilt rijden.

Wamelsche uiterwaarden (zaterdag 18 september)

Het eind van de zomer is de ideale tijd voor het bekijken van de planten langs de rivieren, de stroomdalflora. Deze hebben dan de tijd gehad om, nadat ze als zaadje zijn aangespoeld, te kiemen en uit te groeien tot hoge,

bloeiende planten. We zullen goed kunnen oefenen op de verschillende ganzenvoeten, en wie weet vinden we peper- of graskers.

We vertrekken om 9.00 uur vanaf station Driebergen/Zeist. Opgave uiterlijk de woensdag tevoren bij Arnout Imhof (a.imhof@ziggo.nl of 0343-539920). Graag bij opgave ook vermelden of je eventueel wilt rijden.

Teer guichelheil

Foto: Jan Katsman

Ecoduct Sterrenberg dichtgegroeid, 24-7-2020 Foto: Simone Laanbroek

Veilige oversteeek voor reeën

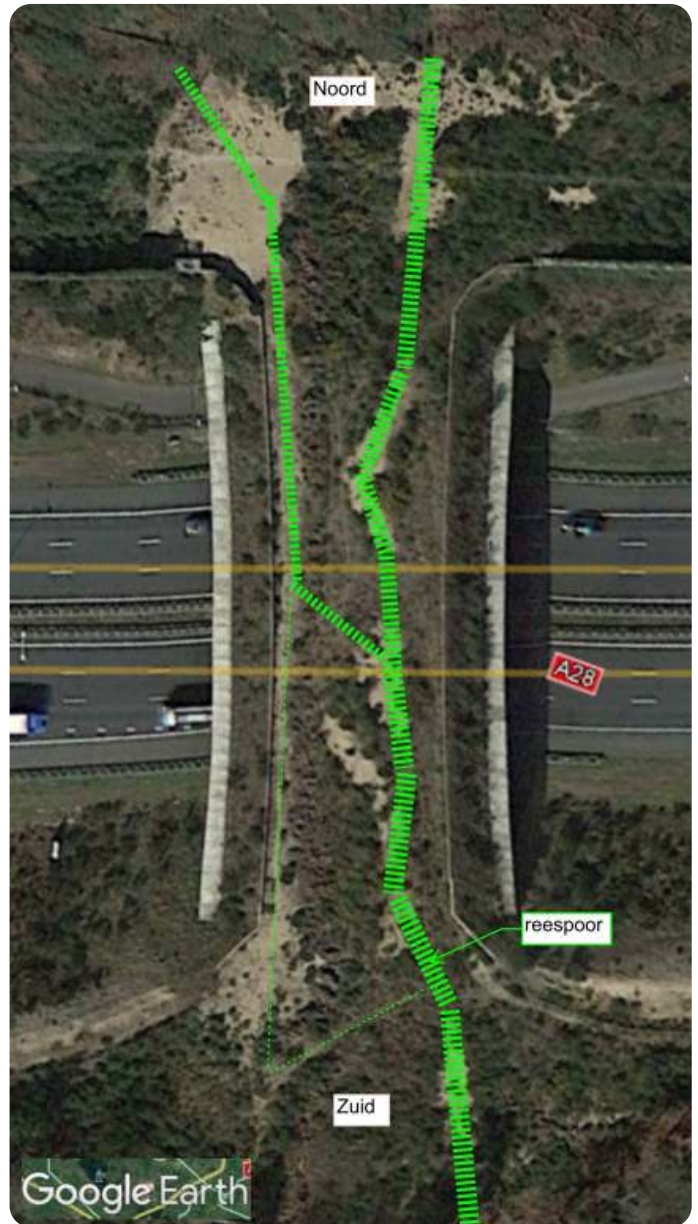
TEKST: SIMONE LAANBROEK

Ecoduct Sterrenberg opgeschoond

Voor de landelijke natuurwerkdag 2020 hadden we een mooie klus uitgezocht: het opschonen van het ecoduct Sterrenberg. Door de ligging over de A28 tussen de Den Dolder en Soesterberg verbindt dit ecoduct twee delen van de Utrechtse Heuvelrug met elkaar. Met zijn overspanningslengte van circa 65 meter en 36 meter breedte zouden we prima “coronaproof” kunnen werken.

In 2012 toen het werd opgeleverd waren er “paden” en schuilplekken gecreëerd door het aanleggen van stronkenrillen en inplanten van hei, brem, berk, boswilg, gaspel-, mei- en sleedoorn. Nu waren er alleen nog smalle wissels over. Het ecoduct is in de afgelopen jaren bijna dichtgegroeid met zaailingen van grove den, vanuit de aanliggende bospercelen. Voor kleine dieren niet zo'n probleem, maar reeën willen, naast schuilplekken, graag zien waar ze naar toe gaan. In overleg met de boswachter werd besloten dat vrijwel alle naaldopslag verwijderd kon worden. Daarnaast zouden we proberen zoveel mogelijk jonge boompjes te verzamelen voor een herplantactie.

Er was veel belangstelling voor deze klus, al vrij snel was het maximaal aantal deelnemers bereikt. Ik heb zelfs het maximaal aantal wat opgehoogd, zodat meer mensen konden deelnemen. Door de leden van de natuurwerkgroep werden alvast wat voorbereidende

Nieuwe route 14-1-2021, ingetekend door Jan Jonker

werkzaamheden verricht. De grotere grove dennen bij de zuidelijke toegang tot het ecoduct werden al afgezaagd, zodat we makkelijker het ecoduct konden bereiken.

Helaas, begin oktober kwam het bericht dat de landelijke natuurwerkdag werd afgeblazen. Een teleurstelling, maar wel begrijpelijk. De natuurwerkgroep is toen zelf maar doorgedaan met het opschonen. Eerst werden zowel aan de noord als zuidkant de toegangspaden naar het ecoduct verbreed, dat leverde al flinke hopen dennetjes op. Daarna was het ecoduct zelf aan de beurt. Zodra er een pad vrij was gemaakt, kon je de werkdag daarop zien dat het goed gebruikt werd. In het zand waren tientallen reespooren te zien. Jammer genoeg hadden ook een enkele wandelaar met hond en graffiti-spuiter onze acties ontdekt. Beide wanden van de betonbak, die nu vrij waren gekomen, zijn ondergespoten. Het wild zal zich niet veel van de graffiti aantrekken, maar betreding, zeker door honden, en achterlaten van afval is een andere zaak.

Na gedane arbeid...Jan Lansbergen, Jan Jonker Foto: Simone Laanbroek

Half februari is voor de zekerheid nog een afspraak met de boswachter gemaakt. Hij was zeer tevreden met het resultaat en er mochten nog meer dennetjes gerooid worden dan wij in gedachten hadden. Begin maart, dus ruim voor het broedseizoen, waren wij ook tevreden en vonden dat de klus was geklaard. De komende acht jaar hebben de dieren weer de ruimte om het ecoduct over te steken.

Padden in Austerlitz

TEKST: WILLEM VAN RIJN

De Paddenwerkgroep IVN Austerlitz is ontstaan uit vrijwilligers van het IVN uit Zeist die indertijd geconfronteerd werden met de vele doodgereden padden op de Waterlooweg aan de bosrand van Austerlitz. De voorjaarstrek, die plaats vindt in de periode eind februari tot begin april, is hier massaal, doordat de padden dan ontwaken en vanuit het bos de weg oversteken. De populatie is ontstaan door de aanleg van talloze vijvers in de voor- en achtertuinen van de dorpsbewoners en wel voornamelijk aan de Waterlooweg.

Pad aan de wandel

Foto: Jan Katsman

In 2005 zijn we daarom begonnen met het plaatsen van tijdelijke schermen. Tegenwoordig staat er een permanent scherm in de bosrand, waar de werkgroep erg content mee is. Het scherm is gefinancierd door het IVN met enkele sponsors. Wethouders van Zeist zijn aanwezig geweest bij de ingebruikname van beide schermen. In het voorjaar worden bij het scherm aan de boszijde vele emmers ingegraven om de padden op te vangen die de weg willen oversteken om naar de vijvers te gaan om daar te paren. Na de trek worden deze emmers weer verwijderd, zodat de padden weer terug het bos in kunnen.

De werkgroep bestaat uit een graafgroep en een overzetgroep. Leden van de graafgroep graven jaarlijks de emmers in bij het scherm. Leden van de overzetgroep halen de padden elke avond en ochtend uit de emmers en zetten ze over in de tuinen, zodat ze veilig verder kunnen trekken. Dan is er een secretaris die zorgt voor de registratie en doorgeven van het aantal amfibieën aan de RAVON. Meer informatie te vinden op www.padden-nu waarbij paddenwerkgroep IVN Austerlitz is aangesloten. De gemeente, tenslotte, zorgt voor het jaarlijks ophangen van speciale borden om automobilisten te attenderen op de paddentrek; hopelijk passen zij hun snelheid aan en overleven meer padden de oversteek.

In het verleden is bekendheid gegeven aan deze activiteit door radio-opnames van RTV-Utrecht en ook heeft Vroege Vogels ooit een live-uitzending aan het overzetten gewijd. Af en toe worden excursies georganiseerd voor jongeren, zodat ook zij kennis kunnen maken met de paddentrek.

Vrijwilligers zijn welkom om tijdens de trek in Austerlitz te helpen met het overzetten van de padden. Aanmelden kan per e-mail bij Adrie Vermeulen, a3avermeulen@ziggo.nl

De graafgroep

Foto: Willem van Rijn

Vogelsoorten afstrepen in de Amerongse Bovenpolder

TEKST: BORIS LEMEREIS

Begin mei gingen de deelnemers van de natuurgidsenopleiding op vogelexcursie in de Amerongse Bovenpolder. Een corona-proof excursie, die extra bijzonder was omdat hij georganiseerd werd door een van de cursisten. Twee cursisten stonden zelf als gids langs de route.

De deelnemers van de natuurgidsenopleiding zijn er inmiddels al bijna aan gewend: een excursie in groepjes van twee, waarbij iedereen binnen een vast tijdslot start en langs de route verschillende gidsen treft. Zo gaat het ook deze zaterdagochtend 1 mei. Op de parkeerplaats van Kasteel Amerongen verzamelen zich tussen 8 en 10 uur verschillende cursisten, gewapend met verrekijker, routebeschrijving en vogelboek.

Dat laatste item verradt waarvoor we hier vandaag zijn: voor een vogelexcursie. Nadat een eerdere excursie was afgeblazen wegens slecht vogelweer, lijkt het vandaag een ideale dag om flink veel soorten te zien. De zon schijnt, het is net boven de tien graden en de dreigende regenwolken lijken zich tot nu toe in te houden. Hopelijk blijft dat de komende uren zo.

Om 9.20 zet ik samen met Suzanne, ook deelnemer aan de opleiding, de eerste stappen op de route die ons eerst langs het kasteel en daarna de Amerongse Bovenpolder in zal voeren. Op een vooraf aangeleverde afstreeplijst houden we bij welke soorten we gezien hebben.

Op de eerste gidsenpost treffen we Judith, die zelf ook de natuurgidsenopleiding volgt. Vanaf haar plek achter het kasteel heeft ze goed zicht op verschillende passerende en foeragerende vogelsoorten. In de slotgracht zwemt een knobbelzwaan. Rechts van het kasteel klinkt het bijna dinosaurus-achtige gekrijs van een broedkolonie reigers.

Foto: Moniek Löffler

Fitis

Foto: Jan Katsman

Over ons hoofd vliegen spreeuwen af en aan met nestmateriaal. Een steltloperachtige vogel die Suzanne en ik net daarvoor hadden genoteerd als 'steltloper onbekend' is door het groepje achter ons herkend als oeverloper. Weer een nieuwe soort op de lijst.

We vervolgen onze weg de bovenpolder-west in, waar we al snel bij de tweede gidsenpost aankomen en gids Jan treffen. Hij kijkt uit over een watertje waar bergeenden zwemmen, met hun opvallende gekleurde tekening en rode snavel. Verderop zwemt een aantal krakeenden. Jan wijst ons erop dat je die snel kunt onderscheiden van andere soorten, door op hun zwarte achterlijf te letten.

We worden bruusk uit onze eendenkijksessie gehaald door een snerpand en krassend geluid. Een grasmus zingt ons vanuit het nabijgelegen struweel luidruchtig toe. Het duurt even voordat hij zich laat zien, maar we krijgen hem in het vizier. Niet veel later horen we ook de fitis, met zijn kenmerkende dalende riedeltje, en de tiftjaf, die zijn eigen naam roept. Qua uiterlijk mogen die laatste twee vogeltjes dan wel erg op elkaar lijken, qua zang zijn ze gelukkig makkelijk te onderscheiden.

Om de hoek bij hetzelfde meertje staat Adrie bij gidsenpost drie. Nog voordat we hem hebben kunnen begroeten, wordt onze aandacht gegrepen door een klein vogeltje in het weiland links van ons. Op veldleeuwerik-achtige wijze stijgt het kwetterend de lucht in, om zich vervolgens met gespreide vleugels en staart het grasland in te laten vallen. Adrie weet ons te vertellen dat we zojuist een

graspieper hebben gespot. Het is de algemeenste pieper-soort van Nederland, maar is desondanks flink in aantal achteruit gegaan de laatste jaren.

Adrie heeft zijn telescoop op het water gericht. Terwijl we de waterkant afspeuren en onder meer slobend en berg-eend zien, vliegen drie tureluurs luidkeels schreeuwend over. We zien ook de boeren-, gier- en huiszwaluw. Aan de andere kant van het meertje landen twee lepelaars in het water. Ze staan op flinke afstand, maar door de verrekijker kunnen we ze nog net waarnemen.

Terwijl we door het grasland verder lopen naar de volgende gidsenpost, zien we links naast een bruggetje een klein vogeltje in het riet zitten. Het heeft iets weg van een huismus, maar dan met een zwarte kop en een witte keel. De rietgors! Ook die kan weer van de lijst worden weggestreept.

Even verderop staat gids Hans. Hoewel hij vanaf zijn standplaats prachtig uitzicht heeft op de Nederrijn, staat zijn telescoop de andere kant op gericht: recht het grasland in. Al snel wordt duidelijk waarom. Op een stuk prikkeldraad tussen twee houten paaltjes zitten drie paapjes uit te rusten. Door de telescoop van Hans kunnen we ze goed bekijken en zien we de kenmerkende witte wenkbrauwstreep, die ze onderscheidt van de nauwverwante roodborsttapuit.

Ook de Nederrijn heeft ook genoeg moois te bieden. We zien in de verte langs het water onder meer aalscholver, fuut, nijlgans, brandgans, grauwe gans en Canadese gans. Boven het water scheren visdiefjes heen en weer, op jacht naar visjes of insecten.

Weer een paar honderd meter verder arriveren we in een struweelrijk stukje land, alwaar gids Sjef op ons wacht. Hij wijst ons op de geluiden van de zwartkop en – daar heb je hem weer – de rietgors. Na enig professioneel

speurwerk weet hij de zingende rietgors ook in de kijker te krijgen. Niet veel later krijgen we ook een roodborsttapuit in het vizier.

Terwijl we worden ingehaald door het groepje achter ons en staan te praten over onze waarnemingen, klinkt uit een boom achter ons ineens het kenmerkende geluid van de koekoek. Terwijl vrijwel iedereen enthousiast naar zijn verrekijker grijpt, vliegt de grijze vogel plotseling op en gaat ervandoor, achterna gezeten door een grasmus. Later vertelt Henrik ons dat de koekoek qua uiterlijk een beetje op de sperwer lijkt. Dat is geen toeval: door uiterlijke gelijkenissen te vertonen met een angstaanjagende roofvogel, kan de koekoek makkelijk vogels uit hun nest opjagen en vervolgens de bekende koekoek-truc doen en een ei in hun nest leggen. 'Het was een mannetje', zegt Sjef als de koekoek uit beeld is. Hoe hij dat weet? 'Door het geluid.' Alleen de man heeft de bekende koekoek-roep, de vrouwtjes-koekoek maakt een dodaars-achtig hinnikend geluid.

Hoewel we al zeer tevreden zijn met het aantal vogels dat we hebben kunnen afvinken, wacht ons nog één gidsenpost: die van Henrik, de organisator van deze excursie en tevens deelnemer van de natuurgidsenopleiding. Even lijken we vooral de mooiste waarnemingen op zijn post te hebben gemist: vroeg in de ochtend spotte Henrik een blauwborst. De lepelaars die wij eerder vanochtend van grote afstand door de kijker zagen, foerageerden vanochtend recht voor Henrik in het water. Helaas waren er toen nog geen cursisten bij zijn post aangekomen.

Toch kunnen we ook op deze plek nog een mooie soort van onze lijst afstrepen: langs de waterkant landt een kneu. Zijn karmijnrode borst verraadt dat het om een mannetje gaat. Het is de 48e soort die we in deze vier uur durende wandeling hebben kunnen afstrepen, een score waarmee we tevreden weer naar de parkeerplaats van het kasteel terugwandelen.

Foto: Boris Lemereis

40

Een geslaagde ochtend met aandacht
voor paddenstoelen, vogels,
landgoederen, grassen, geur en bomen.
Daarnaast ook tijd voor
koffie of thee, gebak en elkaar.

Foto's van Carine Nieman, Moniek Löffler
en Irene van Oosterhout

Mossen leren op Heidestein

TEKST: LODEWIJK CRIJNS

Leendert van der Velden staat ons op deze zaterdagochtend 27 maart bij de ingang van landgoed Heidestein op te wachten met koffie en de eerste vijf mossen om te determineren. Het regent gelukkig niet, zoals was aangekondigd, maar aan het eind van de ochtend valt er wel een flinke hagelbui. Vanwege corona zijn we ingedeeld in tweetallen, die elk om de tien minuten starten.

Ik ben ingedeeld met Judith en we starten om 10.20 uur. Naast de Basisgids Mossen van de KNNV hebben we een doos bij ons met zeventien verschillende mossen. Deze hebben we van Harry en Susanne ontvangen en in de les de week ervoor via zoom met zijn allen gedetermineerd. Nu is het een handige hulp om de gevonden mossen op naam te brengen. Als we van de zeshonderd Nederlandse mossen er twintig op naam kunnen brengen deze ochtend, is dat voorlopig voldoende.

Vier docenten hebben zich opgesteld op het terrein van Heidestein, in de buurt van de vijver richting schaapskooi. Bij Leendert determineren wij het fraai haarmos (vaak foutief sterretjesmos genoemd), fijn laddermos (wat inderdaad op een laddertje lijkt), rondbladig boogsterrenmos en dikkopmos. Leendert laat ons eerst zoeken en laat daarna foto's zien van de juiste antwoorden.

Geelsteeltje

Foto: Irene van Oosterhout

Foto: Lodewijk Crijns

Bij Carine Nieman zien wij opnieuw het fraai haarmos en bij de vijver het gewoon haarmos. Aan de oever is het gaffeltandmos te zien en ook het veenmos. Dit is het mos dat uiteindelijk de veengebieden creëert, zoals in de veenkoloniën van Zuidoost-Drenthe. Dit leverde tot aan de oorlog turf als brandstof voor de woningen. Veel plaatsnamen doen hier aan herinneren, zoals Hoogeveen, Ederveen, Veenendaal en Klazinaveen.

Op een boom net iets van de oever is het klauwtjesmos te zien. Buiten deze mossenles valt de mooie stinsenplant vingerhelmbloem, die we onderweg tegenkomen.

Bij Monique Löffler zien wij het bronsmos. Het lijkt op laddermos, maar is wat rommeliger en heeft inderdaad een bronsgloed. Het bekende muursterretje komt op een steen voor, naast het algemeen voorkomende purpersteeltje. Thujamos heeft het patroon van de thujaboom, een conifeer. Het grijs kronkelsteeltje is een invasieve exoot, die extra snel groeit dankzij stikstof. Omdat hele zandvlaktes hierdoor dichtgroeien, noemen natuurbeheerders hem tankmos of (in de duinen) 'duinpest'.

Als laatste docent staat Susanne Bol klaar bij de vijver. Ook hier staat het grijs kronkelsteeltje en verder gedraaid knikmos. Het viertandmos is te herkennen aan kleine bekertjes aan de bovenkant. Gewoon haarmos kan wel twintig centimeter lang worden, maar is hier niet aanwezig. Wel het zeer veel in het bos voorkomende fraai haarmos. Kussentjesmos is een mos dat heel gemakkelijk herkenbaar is, het heeft inderdaad de vorm van een kussentje. Susanne laat ons het kantmos zien en met de loop ontdekken we de zwarte knopjes die typerend zijn voor dit bebladerd levermos.

Op onze excursie zijn onderweg ook plaatsen aangegeven waar nog andere soorten mossen zichtbaar waren, zoals gaffeltandmos, haakmos, geelsteeltje, klauwtjesmos en fijn laddermos. Het was weer een geslaagde excursie met dank aan de docenten. Het heeft ertoe bijgedragen dat onze interesse voor mossen fors is toegenomen. Wie weet, komt in de toekomst een tijd om lid te worden van de mossenwerkgroep.

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden via www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap. Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kunt u terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl).

Donateurs kunnen wijzigingen doorgeven of zich afmelden via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter a.i.	Harry Kerver, voorzitter@ivnhkr.nl
Secretaris	Moniek Löffler, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	Henny van Hamersveld, penningmeester@ivnhkr.nl Banknummer afdeling: NL65INGB0001572287
Bestuurslid/beheer	Pim Bredschneijder, p.bredschneijder@ivnhkr.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Website	www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/p/CGxlAPonkto/
Cursussen	René Wassenberg, renewassenberg@gmail.com tel. 06 5350 2223
Jeugd	Lucy van de Vijver, jeugd_ivnheuvelrug@live.nl
Natuurkoffer	Rieke Vlooswijk, riekvlooswijk@casema.nl
(Wandel)excursies	Pieter Meijer tel. 06 1007 9477, Geert Kuitenbrouwer, tel.06 5390 9363 wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 34,00 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootleden € 12,50 per jaar en Ratelaar-leden € 16,00 per jaar. Bankrekening: IBAN NL93INGB0003720624 t.n.v. KNNV Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn. Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, voorzitter@heuvelrug.knnv.nl
Secretaris	Simone Laanbroek, 030-2280718, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Lieke Versantvoort, 030-6562463, n.h.secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Kiki Hoogeveen, 030-6932353, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Bestuurslid PR	Hans van Schaik, 06-23639305, jprvanschaik@gmail.com
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl
Midweekgroep	Arend van Oosten, 030-6932617, arendvanoosten@gmail.com
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Webmaster	Herman Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

Mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 030-2210321, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-31662069, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Erik Gruys, 0343-518723, gruys@casema.nl
Natuurfotografie	Kees van Rijsbergen, keesvr1950@hotmail.com , https://www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/

INDIEN ONBESTELBAAR: GILDENRING 33, 3981 JJ BUNNIK

 Beleef de natuur

Bosuil

Foto: Jan Katsman